

Кузьменко О.В., Медвідь Т.А., Левченко Л. Г., Бойко А.О.

**Оцінка та управління ризиком використання послуг
комерційного банку для легалізації кримінальних до-
ходів або фінансування тероризму**

звіт про НДР

ЗМІСТ

ВСТУП	5
I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО МЕТОДІВ І МЕХАНІЗМІВ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	7
II. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ	20
2.1. Основні системи організації фінансового контролю	20
2.2. Організаційні засади фінансового моніторингу в Україні	22
III. РОЛЬ БАНКІВ У ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННІ ВІДМИВАННЮ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ.....	28
3.1. Роль та місце внутрішньобанківських ризиків надання банком послуг, пов'язаних з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму	28
3.2. Проведення аналізу фінансових операцій на предмет їх використання у схемах, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Сьогодні спостерігається кардинальна перебудова фінансової та, зокрема, банківської сфер. Зростання міжнародних фінансових ринків та збільшення різноманітності фінансових інструментів забезпечили банкам ширший доступ до грошових коштів. В той же час продовжується розширення ринків та можливостей для створення нових продуктів і послуг. Темпи цих змін в різних країнах – різні, проте всюди банки все більше залучаються до розробки нових продуктів, послуг і технологій. Традиційна практика банківської справи, заснована на залученні депозитів та наданні кредитів, сьогодні є лише частиною діяльності типового банку, і досить часто найменш прибутковою.

Зміни свідчать про необхідність усвідомлення та дослідження й нового виду ризику – ризику залучення банків до відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Підхід на основі оцінки ризиків є важливим для ефективності та дієвості боротьби з відмиванням злочинних доходів. Він сприяє пріоретизації зусиль та діяльності з урахуванням вірогідності відмивання злочинних доходів і відображає досвід та адекватність зусиль до ризику. Більше того, світова фінансова криза, яка не оминула і банківський сектор України, змусила запровадити жорсткі вимоги до скорочення витрат банківських установ, що, зокрема, сприяє тенденції укрупнення та централізації, коли банки реорганізують свої філії, перетворюючи їх на безбалансові дирекції чи відділення, таким чином зменшуючи адміністративний апарат та оптимізуючи структуру своїх витрат.

При цьому будь-який суб'єкт господарювання на ринку прагне володіти якісними інструментами оцінки і управління відповідними ризиками, що дозволить мінімізувати матеріальні витрати та вчасно і адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Таким чином, нагальною залишається проблема оцінки ризику використання власне послуг фінансової установи для відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. При цьому перед банками

постає питання: наскільки ризиковими є його структурні одиниці, де є проблемні питання та яким чином виявити відповідні ризики, зокрема, за наявності розгалуженої мережі?

Розробка методики оцінки ризиків використання послуг структурних одиниць банку для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є актуальною сьогодні, оскільки дозволить забезпечити якісний моніторинг та управління даним різновидом ризику, який спрямований на визначення суттєвих існуючих або потенційних проблем в банку, а також на забезпечення своєчасного вирішення таких проблем.

Підхід на основі оцінки ризиків є важливим для ефективності та дієвості боротьби з відмиванням злочинних доходів. Використовуючи підхід на основі оцінки ризиків, банк має змогу визначити як певні існуючі, так і потенційні проблеми, на які він наражається.

Отже, сьогодні ризик використання послуг структурних одиниць банків для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму, посідає чільне місце в системі банківських ризиків, і саме тому виникає необхідність пошуку підходів до його аналізу та розробки адекватних інструментів оцінки і управління.

Разом з тим, постає питання щодо адекватного вибору інструментарію для оцінки та подальшого управління таким специфічним видом банківського ризику, як ризик використання послуг структурних одиниць банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Дане дослідження покликане запропонувати інноваційний підхід до визначення та оцінки ризику використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму, цінність якого, зокрема, полягає в тому, що запропонована методика дозволяє здійснити кількісне вимірювання вищезазначеного ризику та, більше того, вона базується виключно на реаліях вітчизняної банківської справи, що робить її дієвою на практиці.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО МЕТОДІВ І МЕХАНІЗМІВ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

На рубежі ХХ-ХХІ ст. відмивання «брудних» грошей стало невід'ємною складовою будь-якої кримінальної діяльності, основною ланкою всієї економічної злочинності. Тому у розвинутих країнах боротьба з відмиванням грошей виділена як окремий напрямок діяльності в рамках загальної концепції заходів щодо протидії міжнародній організованій злочинності.

Першим кроком у протидії цьому явищу стало визнання наприкінці 1960-х років Конгресом США того факту, що готівка служить важливим джерелом коштів для організованої злочинності. Тому в 1970 р. там був прийнятий Закон «Про звітність з готівкових та валютних операцій», який став важливим фактором щодо посилення боротьби державної системи з відмиванням злочинних доходів.

Аналізуючи діюче «антилегалізаційне» законодавство деяких країн, можна виділити такий загальний аспект боротьби з цим злочином, як залучення до співпраці з правоохоронними структурами фахівців різноманітних фінансових інститутів – як банківських, так і небанківських. Співпраця, в свою чергу, припускає, що персоналу фінансово-кредитних установ надаються обов'язки виявлення сумнівних угод та повідомлення про них в компетентні органи. Оскільки такі дії суперечать зобов'язанню зберігати банківську таємницю, то у багатьох країнах, які активно борються з відмиванням грошей, видаються нормативні акти, що врегульовують ці питання.

В 1995 р. в США, в роз'ясненнях до Закону про таємницю банківських вкладів, була представлена програма «Знай свого клієнта», яка зобов'язала фінансові інститути своєї країни вивчати фінансовий стан своїх клієнтів та їх діяльність, аби захистити себе від потенційної можливості ненавмисно стати каналом для відмивання грошей.

У Німеччині, в підтримку до параграфу 261 "Відмивання грошей" Кримінального кодексу країни, в 1993 р. був прийнятий закон «Про виявлення прибутків від тяжких кримінальних злочинів» (фактично закон про боротьбу з відмиванням грошей), який стосується структур, що забезпечують (за родом своєї діяльності) легальність готівкового обігу: кредитних установ, фінансових інститутів, страхових компаній, ігорних закладів, федеральної пошти та деяких приватних осіб (наприклад, адвокатів та нотаріусів).

У Швейцарії 1 квітня 1998 р. набув чинності новий Закон «Про боротьбу з відмиванням грошей». Він передбачає підвищення контролю за банками та фінансовими посередниками, причому його здійснюють як органи федеральної влади, так і різноманітні професійні організації. В той же час за швейцарським законодавством під підозрою може опинитися будь-яка фізична чи юридична особа, оскільки в законі не прописаний граничний розмір сумнівної суми.

У більшості розвинутих країн світу створена законодавча база для судового переслідування осіб, винних у відмиванні злочинних доходів, відпрацьована система заходів щодо конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, у тому числі чітко регламентуються: заходи по боротьбі з відмиванням грошей, механізм взаємодії національних правоохоронних та контролюючих органів, пов'язаний з реалізацією даних заходів, а також відповідні вимоги щодо обмеження банківської і комерційної таємниці. Система заходів протидії відмиванню грошей в цих країнах базується на наступних основних принципах:

- встановлюється мінімальна сума фінансової операції, після якої усі подібні операції підлягають реєстрації банківською (або іншою фінансовою) установою з метою можливої подальшої перевірки;
- розробляється та вводиться у дію перелік ознак, які дозволяють визначити, чи належить здійснена фінансова операція до числа тих, що проводяться з метою відмивання грошей;

- відповідальність за інформування правоохоронних та контролюючих органів покладається на працівників банківських (або інших фінансових) установ, через які здійснюються фінансові операції;
- уряди вказаних країн уповноважують один з органів виконавчої влади правом координації діяльності всіх правоохоронних та контролюючих органів країни в галузі боротьби з відмиванням грошей.

Подібні органи були створені в США (U. S. Financial Crimes Enforcement Network – Організація США по боротьбі з фінансовими злочинами), Великобританії (The Financial Intelligence Unit of the National Criminal Intelligence Service – підрозділи фінансової розвідки у складі Національної служби кримінальної розвідки), Франції (Traitement du Renseignement et Action contre les Circuits Financiers Clandestins – Група з розслідування незаконних фінансових операцій), Бельгії (Cellule de Traitement des Informations Financieres – Група обробки фінансової інформації), Австралії (АУСТРАК). У міжнародній практиці такі органи виконавчої влади отримали назву «Підрозділи фінансової розвідки». Дане визначення було прийняте на пленарній зустрічі Групи Егмонт у Римі в листопаді 1996 р.

У відповідності з затвердженим визначенням, підрозділ фінансової розвідки являє собою центральний національний орган, відповідальний за збір, аналіз та передачу іншим компетентним органам інформації про виявлені факти фінансових порушень, що стосуються підозрілих доходів злочинного походження, або недотримання державного законодавства або інструкцій в цілях протидії відмиванню грошей.

Таким чином, проблема легалізації злочинних доходів носить загальний міжнародний характер і пов'язана з такими особливо небезпечними соціальними явищами, як організовані злочинні угруповання, міжнародний тероризм і т. ін. Крім того, треба врахувати, що глобалізація процесів у світовій економіці неминуче веде до зростання злочинів транснаціонального масштабу.

Для кожної країни протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є питанням національної безпеки. Відмивання кримінальних доходів

– це не тільки кримінальні дії, а й систематична загроза для фінансових ринків країни і для корпоративного сектора взагалі.

Сучасні масштаби можливостей тих, хто професійно займається відмиванням коштів, необмежені. Тому складне завдання щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, постає не лише перед правоохоронними органами, а й перед фінансовими установами.

Феномен відмивання грошей базується на специфічних аспектах розвитку організованої злочинності: інтенсивному та екстенсивному.

Інтенсивний аспект феномена пояснюється якісними змінами, що відбуваються в процесі відмивання грошей. Це, передусім, пов'язано з бурхливим розвитком економіки взагалі та сектора фінансових послуг, зокрема, в другій половині ХХ століття. Це зумовлено появою та розвитком нових технологій, лібералізацією ринку і загальною тенденцією глобалізації економічного процесу. Але ті самі інструменти та ринки, що сприяють міжнародним фінансам та роблять економіки країн взаємозалежними, також становлять потенційну загрозу міжнародній фінансовій системі.

Світова фінансова інтеграція вплинула на перерозподіл фінансових інструментів, а саме, у світі дедалі меншим стає обіг готівкових коштів і бурхливо розвивається обіг безготівкових коштів. Таким чином, злочинці, які отримують свої величезні прибутки готівкою, змушені, аби позбутися підозр щодо їх джерел, інтегрувати свої фонди в легальну фінансову систему. Момент позбавлення від готівкової маси є невід'ємною частиною процесу відмивання грошей.

Екстенсивний аспект феномена відмивання грошей пов'язаний із безпрецедентним розвитком організованої злочинності як такої. Цей розвиток, безперечно, безпосередньо пов'язаний із розвитком суспільства, про який йшлося вище. Серед конкретних причин цього розвитку можна виділити такі:

- соціальні зміни, які полягають, насамперед, у збільшенні в світі потоків міграції, пов'язаної з лібералізацією пересування людей у світі. В свою

- чергу, міграція є наслідком дедалі помітнішого розриву в рівні добробуту країн із розвинутою економікою та країн так званого «третього світу»;
- технологічний розвиток: поява нових технологій дозволила злочинцям більш оперативно, ефективно та організовано здійснювати свою діяльність. Адже прискорення перевезень, розвиток транспорту дають більше можливостей для уникнення від правосуддя, удосконалення телекомунікацій – можливість організовувати та координувати злочинну діяльність з будь-якої точки планети та досконало приховувати злочинні доходи. Розвиток нових технологій використовується злочинцями для здійснення злочинів з використанням найновіших високотехнологічних засобів;
 - збільшення розмаїття предметів злочинів: розвиток економіки пов'язаний також із розширенням асортименту товарів та послуг, що споживаються. Поява таких привабливих товарів, як різноманітна побутова техніка, комп'ютерні товари, одяг популярних торгових марок, прибуткові товари мистецтва та шоу-бізнесу, не могли не привернути увагу злочинців.

Складними є методологічні та практичні питання, пов'язані з тим, як визначити ступінь “брудності” грошей, момент “забруднення”, відстежити їх рух та встановити факти спроб легалізації. «Брудні» капітали в режимі відмивання дуже рухливі, а їх пересування здебільшого мають транскордонний характер. Суттєво ускладнюють ситуацію помітні відмінності між національними законодавствами, зокрема, банківськими, та системами регулювання підприємництва.

Відмивання кримінальних доходів в Україні є кримінальним злочином. В статті 209 Кримінального кодексу України зазначається, що **легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом**, вважається вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх по-

ходження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів.

Слід відмітити, що у відповідних нормативних актах окремих країн існують суттєві розбіжності. Стосуються вони визначення переліку діянь, результатом вчинення яких є отримання коштів, що можуть бути легалізовані відповідно вимог законодавства конкретної країни. Подібними джерелами в цілому визнаються:

- злочини (будь-які, передбачені кримінальним законодавством);
- злочини, що є типовими для організованої злочинності;
- злочини і правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

Дії з легалізації прибутків, отриманих із зазначених джерел, провадяться з метою створення видимості законності їх походження. Крім того, метою провадження процесу відмивання незаконних грошових коштів є приховування особи, яка ініціювала проведення відповідних фінансових операцій, а також протизаконності джерел цих коштів.

Як і інші члени світової спільноти, Україна активно вживає заходи щодо запобігання легалізації грошей, набутих злочинним шляхом. Тому зрозумілим є прагнення вітчизняних законодавців створити необхідну та відповідну нормативну базу на виконання вимог світового співтовариства в напрямку протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Зобов'язання держави щодо здійснення ефективної боротьби з відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, втілюються у відповідних законодавчих та нормативно-правових актах.

Законодавчим документом, що регулює порядок здійснення фінансового моніторингу в банківських установах є Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 № 2121-III (далі – Закон про банки). При цьому стаття 64 цього закону визначає обов'язок банківської установи ідентифікувати осіб, які здійснюють значні та/або сумнівні операції. Так, банки зобо-

в'язані ідентифікувати осіб, які здійснюють розрахунки за угодами на суму нижчу, ніж зазначено у частині третій цієї статті, якщо угода явно пов'язана з іншою угодою і загальна сума оплати за цими угодами перевищує встановлену межу або у разі обґрунтованої підозри в тому, що кошти набуті злочинним шляхом. З метою попередження злочинів інформація щодо ідентифікації осіб надається банками відповідним органам згідно з законодавством України, яке регулює питання боротьби з організованою злочинністю.

Ця норма доповнена вимогами статті 18 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12 липня 2001 р. № 2664-III, за якою фінансові установи зобов'язані повідомляти відповідні уповноважені державні органи про сумнівні та незвичні операції своїх клієнтів.

У відповідності з найбільш розповсюдженою моделлю процесу відмивання коштів, яка використовується міжнародною організацією ФАТФ (FATF – The Financial Action Task Force), процес легалізації можна умовно розділити на три основні етапи (стадії): розміщення, розшарування та інтеграція.

Типовий механізм відмивання злочинних коштів може виглядати так, як це показано на рис. 1.

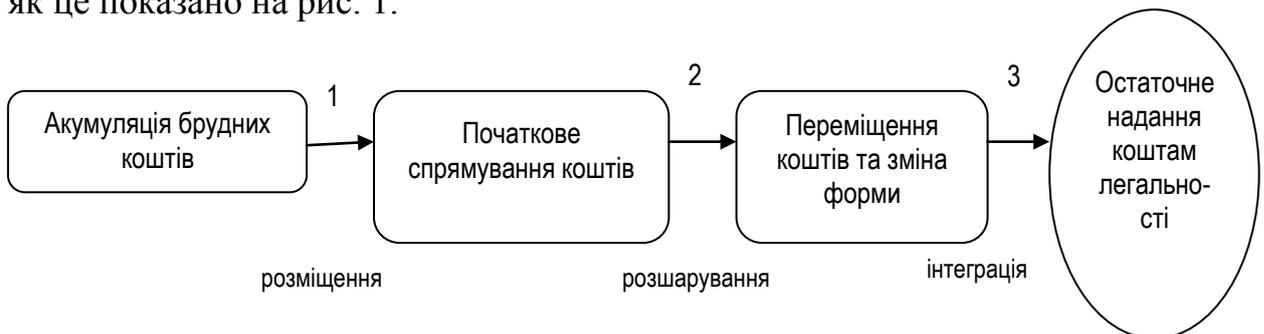

Рис. 1. Механізм відмивання злочинних коштів

Зібрані брудні кошти потрапляють до фінансової системи країни, акумулюючись в певному банку (фінансовій установі). Далі відбувається маскування джерела їх походження. Наприклад, кошти через кілька рахунків переводяться до іншого банку, що знаходиться в офшорній зоні. З них

видається кредит фіктивній компанії, яка нібито оплачує послуги іншої компанії – кінцевого елемента розшарування. В результаті придбаваються цінні активи, здійснюються фінансові або виробничі інвестиції та злочинні кошти набувають легальності.

1. Розміщення коштів, здобутих злочинним шляхом

Перший етап – розміщення – може реалізовуватись шляхом депонування коштів в банках або розміщення активів в інших фінансових установах.

Головним чином, злочинно отримані доходи (передусім, готівка) перетворюються на ліквідні активи у формі валюти, цінних паперів, нерухомості тощо, а також фізично переміщуються від їх істинних джерел походження (часто за межі країни).

Зокрема, на зазначеному етапі широко використовуються такі традиційні кредитно-фінансові установи, як банки, інвестиційні, страхові, фондіві компанії, кредитні спілки тощо. Крім того, розміщення може здійснюватись через установи нефінансового сектора (бари, ресторани, готелі, комісійні, ремонтні установи, антикварні, ювелірні магазини, гральні заклади, будівельні фірми тощо).

Найпопулярніші способи, за допомогою яких злочинці розміщують брудні кошти у фінансові системи, включають:

1) штучне завищення торгової виручки (маніпуляція з цінами) при реалізації товарів;

2) встановлення контролю з боку злочинної організації над фінансовими установами або над діяльністю їх персоналу (в тому числі шляхом підкупу або погроз). Такі зв'язки суттєво спрощують розміщення незаконних коштів, їх розшарування та інтеграцію. Зазначений метод широко використовується в країнах СНД організованими злочинними групами, які спеціалізуються на легалізації незаконних доходів шляхом створення власних підприємницьких структур;

3) смерфінг – подрібнення платежів (вкладів), тобто структурування операцій з готівкою без перевищення встановленої законом межі

з метою уникнення реєстрації державними органами таких операцій. Це один з найбільш популярних методів, який використовується на першій фазі відмивання;

4) організована закупівля фінансових інструментів за готівку;

5) обмін дрібних банкнот на купюри більшого номіналу, а також обмін грошей на іншу валюту. Діяльність обмінних пунктів пов'язана з обслуговуванням великої кількості випадкових клієнтів, що само по собі становить певні складності при ідентифікації клієнтів. На сьогодні багато країн, в тому числі й Україна, внесли відповідні зміни до законодавства та обмежили можливості використання обмінних пунктів для легалізації злочинних доходів;

6) переміщення коштів через банківські установи, в тому числі за кордон, з використанням платіжних карток;

7) злиття законних та незаконних капіталів, коли легально працююче підприємство використовує рахунок в банку в абсолютно законних цілях, поступово "підмішуючи" до таких коштів набуті злочинним шляхом активи;

8) використання благодійних організацій (зокрема, маскуванія злочинних коштів під благодійні внески та пожертвування).

Етап розміщення значних сум готівки є найбільш слабкою ланкою в процесі відмивання коштів, оскільки отримані гроші найлегше виявити саме на цьому етапі. Саме з цього часу вони можуть потрапити в поле зору правоохоронних органів та є максимально вразливими при перевірці їх походження.

Оскільки за належно організованої процедури моніторингу фінансова установа не може не звернути увагу на спроби розміщення великих сум "чорної" готівки, значну небезпеку становить можливість набуття злочинцями контролю над фінансовою установою.

В розрізі типів організацій для розміщення кримінальних фондів безперечною є привабливість банківської системи з огляду на її уні-

версальність. Банки пропонують широкий спектр послуг, мають стійкі зв'язки з іноземними фінансовими структурами, швидко здійснюють операції, оперують значними обсягами коштів.

Однак відмивання коштів може відбуватися і в інших фінансових закладах. Останнім часом небанківські установи все частіше використовуються для розміщення нелегально отриманих доходів та введення їх в звичайний фінансовий обіг. Багато в чому ця тенденція пов'язана з більш досконалим законодавством, що стосується боротьби з легалізацією брудних коштів в банківській системі, та порівняно кращою організацією моніторингу в цій сфері.

Інтенсивність та якість виявлення схем відмивання на первинному етапі багато в чому залежить від активної участі в процесі протидії безпосередньо суб'єктів первинного фінансового моніторингу, адже часто лише вони мають можливість виявити операцію на самому її початку.

2. Розшарування коштів, набутих злочинним шляхом

Другою стадією легалізації є розшарування, коли відбувається трансформація злочинно набутих доходів в різноманітні активи та їх подальше розсіювання з метою маскуванню реальних джерел походження капіталів.

На практиці фази відмивання накладаються одна на одну. Тому способи розміщення кримінальних капіталів аналогічні тим, що використовуються й для їх розшарування. У випадку, якщо розміщення великих сум пройшло непомітно, викриття подальших дій з відмивання коштів практично унеможлиблюється.

Ця стадія може включати такі операції, як переказ депонованої готівки та її переведення в інші фінансові інструменти (цінні папери, дорожні чеки тощо), поштові перекази, електронні платежі через Інтернет, інвестиції в нерухомість та легальний бізнес (особливо в сферу туризму та відпочинку), перепродаж товарів високої цінності та фінансових інструментів.

Використання зазначених методів істотно спрощується з огляду на існування в ряді зарубіжних країн банків, які не зацікавлені у наданні пра-

воохоронним органам інформації про своїх клієнтів. В деяких країнах дозволено не реагувати на запити про стан рахунків своїх клієнтів, за виключенням наявності звинувачення у відмиванні. Передусім це стосується офшорного бізнесу, який на сьогодні вважається одним із найбільш прибуткових.

Так, типовим інструментом, який використовується при розшаруванні, є підставні компанії, зареєстровані в офшорних зонах. Фінансові операції з ознаками відмивання виявити вкрай складно через використання численних договорів прикриття та гранично малого строку діяльності підставних фірм. Також для проведення операцій можуть використовуватися підставні особи, втрачені або підроблені паспорти, інші документи, які приховують реальні джерела, власників та місця розташування незаконно отриманих доходів (наприклад, навмисне створення помилкового паперового / аудиторського сліду). Одним з розповсюджених прийомів на цьому етапі є так званий “розрив ланцюга”, пов'язаний з переведенням кримінальних активів через декілька країн, через рахунки фірм, які потім зникають (“фірми-одноденки”), а також з використанням цінних паперів на пред'явника.

3. Інтеграція коштів, набутих злочинним шляхом

У відповідності з трьохфазною моделлю заключним етапом процесу легалізації є інтеграція. Це надання легального вигляду злочинно набутих коштам. На цій стадії гроші отримують легальне джерело походження та інвестуються в легальну економіку, щоб у правоохоронних органів не виникло підозр стосовно законності їх походження.

Основні методи інтеграції брудних коштів включають:

- придбання нерухомості. Наприклад, підставна фірма перепродає нерухомість, в яку були інвестовані незаконно отримані кошти, та отримує доход від продажу, що вважається законним;
- викривлення цін зовнішньоторговельних угод при інтеграції незаконних доходів в економіку (тобто завищення в документах, які ввозяться до країни, грошових сум з метою виправдання вкладень відповідних сум в бан-

- ках, або завищення обсягів експорту з метою обґрунтування отримання відповідних сум з-за кордону);
- використання послуг банків або їх структурних одиниць рахунків іноземної або спільної фірми з метою маніпулювання коштами у вигляді надання позичок, оплати акредитивів, виплати гонорару за консультації, читання лекцій, проведення платежів за фальшивими угодами або за фіктивні послуги, виплата заробітної плати або комісійних окремим особам або компаніям;
 - внесення готівки на рахунок з метою надання грошам вигляду доходів від продажу;
 - декларування грошей під виглядом виграшу в казино чи через лотерею;
 - послуга підставних компаній. Грошові фонди нелегального походження можуть бути представлені як законно отримані шляхом надання їм вигляду позичкових коштів, коли кредитором виступає формально незалежна, але фактично контрольована злочинцями компанія;
 - придбання підприємства, яке є збитковим. При цьому фальсифікується позитивний фінансовий результат раніше збиткового підприємства за рахунок незаконних доходів;
 - отримання кредиту під заставу незаконно набутого майна та, відповідно, розміщення доходів в легальній банківській системі.

Діяльність з легалізації брудних коштів на практиці не обов'язково включає всі перераховані етапи, а може завершитися на першому або другому етапі. Часто зв'язок між етапами настільки тісний, що розмежувати їх неможливо.

На відміну від більшості розвинених країн, в Україні при легалізації «брудних» капіталів злочинці віддають перевагу зберіганню їх в найбільш ліквідній формі. У значній частці схем відмивання з метою уникнення капітальних втрат в процесі легалізації, використовуються механізми переведення грошей з безготівкової форми в готівкову. Такі операції є незаконними та часто супроводжуються ухиленням від сплати податків (ПДВ, податку

на прибуток тощо). Головним чином вони проходять через банківські установи. Тому дуже важливо, щоб не лише державні органи, але і банки (які посідають на даний час особливе місце серед суб'єктів первинного фінансового моніторингу) мали достатні навички у їх виявленні.

При застосуванні більш простих форм відмивання розглянуті вище етапи відмивання можуть зливатися. На практиці прості схеми легалізації незаконно отриманих доходів часто використовуються в комплексі, являючи собою більш складні, заплутані багатоланцюгові операції.

II. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

2.1. Основні системи організації фінансового контролю

Потреба в державній системі контролю за протидією легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, нині є очевидною. Світовий досвід пропонує до застосування три основні системи організації фінансового контролю.

Перша система контролю передбачає заборону великих за обсягом угод з готівкою без участі професійного посередника. Вона реалізована в межах Європейського Союзу. Наприклад, італійським законодавством не вимагається, щоб підприємці або фінансисти вели облік значних угод із готівкою та повідомляли про них. Натомість, існує заборона на здійснення таких угод без законного фінансового посередника, який веде відповідний облік.

Друга система передбачає обов'язкове повідомлення уповноваженого органу про всі угоди, сума яких перевищує певний обсяг. Така система діє в США та Австралії. Система, безумовно, примітивна, але це гарантує отримання уповноваженим органом необхідної інформації. Крім того, простота критерію вибору операцій, що підлягають контролю, робить правила гри зрозумілими для всіх учасників і виключає момент підозри з боку суб'єкта фінансового моніторингу.

Третя система контролю передбачає інформування про сумнівні угоди. Проблема реалізації цієї системи полягає у визначенні сумнівності. Якщо вона базується на жорсткій фіксації протиправних дій, то на суб'єкта фінансового моніторингу автоматично покладається виявлення причин здійснення таких дій.

В Україні реалізується модель фінансового контролю змішаного типу. Національний банк України здійснює заходи щодо обмеження готівкового обігу без участі банківських установ. Ця модель реалізується шляхом створення та використання системи фінансового моніторингу, яка регулюється Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) до-

ходів, одержаних злочинним шляхом», Положенням про здійснення банками фінансового моніторингу та іншими законодавчими документами і нормативно-правовими актами Національного банку України.

Державна політика протидії відмивання коштів в Україні проводиться за такими напрямками:

- запобігання виникнення передумов легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму шляхом удосконалення законодавства;
- запобігання використанню фінансової системи України з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- удосконалення регулювання та нагляду за виконанням законодавства у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму;
- удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, розслідування фактів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- створення ефективної системи взаємодії між державними органами, що здійснюють заходи щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;
- участь у міжнародному співробітництві з питань боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- формування у громадськості розуміння важливості протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;
- підвищення кваліфікації та техніко-технологічного рівня боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Основою процесу розбудови цілісної системи державної протидії відмивання коштів злочинного походження є збереження ринкових принципів функціонування фінансової системи країни, недопущення надмірної "зарегу-

льованості" фінансової сфери в цілому, одночасно із запровадженням прогресивних, апробованих світовою практикою форм фінансового контролю за відмиванням коштів.

Методика боротьби з відмиванням ґрунтується щонайменше на трьох правових частинах: кримінально-правовій, економіко-правовій та адміністративно-правовій. При цьому сукупність зазначених методів та засобів охоплює максимально можливі сфери соціальної діяльності, спрямованої на протидію та боротьбу з відмиванням кримінальних доходів.

2.2. Організаційні засади фінансового моніторингу в Україні

Основні заходи у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, спрямовані на боротьбу з фінансуванням тероризму, регулюються Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму" від 28.11.2002 № 249-IV (із змінами і доповненнями) (далі – Закон).

Відповідно до Закону система фінансового моніторингу в Україні складається з 2 рівнів:

- первинного;
- державного.

Редакція Закону 2010 року розширила перелік суб'єктів, зокрема охопивши максимальну кількість суб'єктів, що надають фінансові послуги. Крім того, було збільшено кількість суб'єктів державного фінансового моніторингу та надано повноваження щодо здійснення нагляду Спеціально уповноваженому органу.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є:

- 1) Національний банк України;
- 2) Міністерство фінансів України;
- 3) Міністерство юстиції України;

- 4) Міністерство транспорту та зв'язку України;
- 5) Міністерство економіки України;
- 6) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- 7) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;
- 8) Спеціально уповноважений орган.

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є:

- 1) банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- 2) платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи;
- 3) товарні, фондові та інші біржі;
- 4) професійні учасники ринку цінних паперів;
- 5) компанії з управління активами;
- 6) оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- 7) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;
- 8) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу:
 - а) суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна;
 - б) суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, якщо сума фінансової операції дорівнює чи перевищує 150 000 грн;
 - в) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино;
 - г) нотаріуси, адвокати, аудиторів, аудиторські фірми, фізичні особи – підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин) у випадках, передбачених Законом;

- г) фізичні особи – підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, за умови, що сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує 150 000 грн.
- 9) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу з урахуванням вимог чинного законодавства і нормативно-правових актів уповноваженого органу встановлює правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу та призначає працівника, відповідального за його проведення.

Державна служба фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг України) є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Міністерством фінансів України.

Держфінмоніторинг України є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу.

Основними завданнями Держфінмоніторингу України є:

- 1) участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- 2) збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;
- 3) створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- 4) налагодження співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями в зазначеній сфері;
- 5) забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

До функцій Держфінмоніторингу України, відповідно до покладених на нього завдань, належать: нормативно-правова, контрольна, організаційна, аналітична.

Згідно із Законом Національному банку України надані наступні повноваження з питань фінансового моніторингу:

- здійснювати нагляд за виконанням банками вимог актів законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів або фінансуванню тероризму;
- вимагати від банків виконання завдань та обов'язків, передбачених цим законом;
- вживати заходи впливу до банків за виявлені порушення ними чинного законодавства;
- проводити перевірку стану організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення внутрішнього фінансового моніторингу.

Політика Національного банку України з питань запобігання відмиванню "брудних" грошей або фінансування тероризму визначена у щорічних спільних програмах Уряду України та Національного банку України **щодо** протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Разом з тим процедури з питань запобігання відмиванню грошей визначені у Положенні про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 14.05.2003 № 189.

Крім того, з метою імплементації міжнародних норм та стандартів нагляду за діяльністю банківських установ, зокрема, у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму до національного законодавства Національним банком України здійснюється вивчення, порівняльний аналіз та узагальнення міжнародного досвіду щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Отже, НБУ здійснює нагляд за банками щодо дотримання ними вимог відповідного законодавства. При цьому, відповідний механізм проведення НБУ інспекційних перевірок банківських установ на основі оцінки ризиків зображено на рис. 2.

Згідно з вимогами статті 63 Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України при здійсненні нагляду за діяльністю банків проводить перевірку банків з питань дотримання ними законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

На рівні Національного банку України 7 лютого 2003 року створено як самостійний структурний підрозділ Центрального апарату Національного банку України Управління методологічного та нормативно-організаційного забезпечення фінансового моніторингу. У березні 2005 року на базі зазначеного управління був створений Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму, який в подальшому було реорганізовано у Департамент фінансового моніторингу.

Отже, ми розглянули найбільш важливі аспекти таких явищ, як легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансовий моніторинг. Тепер, на наш погляд, слід звернутися до основного питання даної роботи: яким чином банки, які відіграють одну з провідних ролей у боротьбі із легалізацією «брудних» грошей, можуть виміряти рівень ризику використання своїх послуг у протиправних цілях?

Адже саме внутрішньобанківські служби фінансового моніторингу мають володіти відповідними знаннями та інструментарієм для максимального попередження здійснення подібних трансакцій, що допоможе поліпшити якість їх роботи та забезпечити прийняття своєчасних рішень на всіх рівнях керівництва банку.

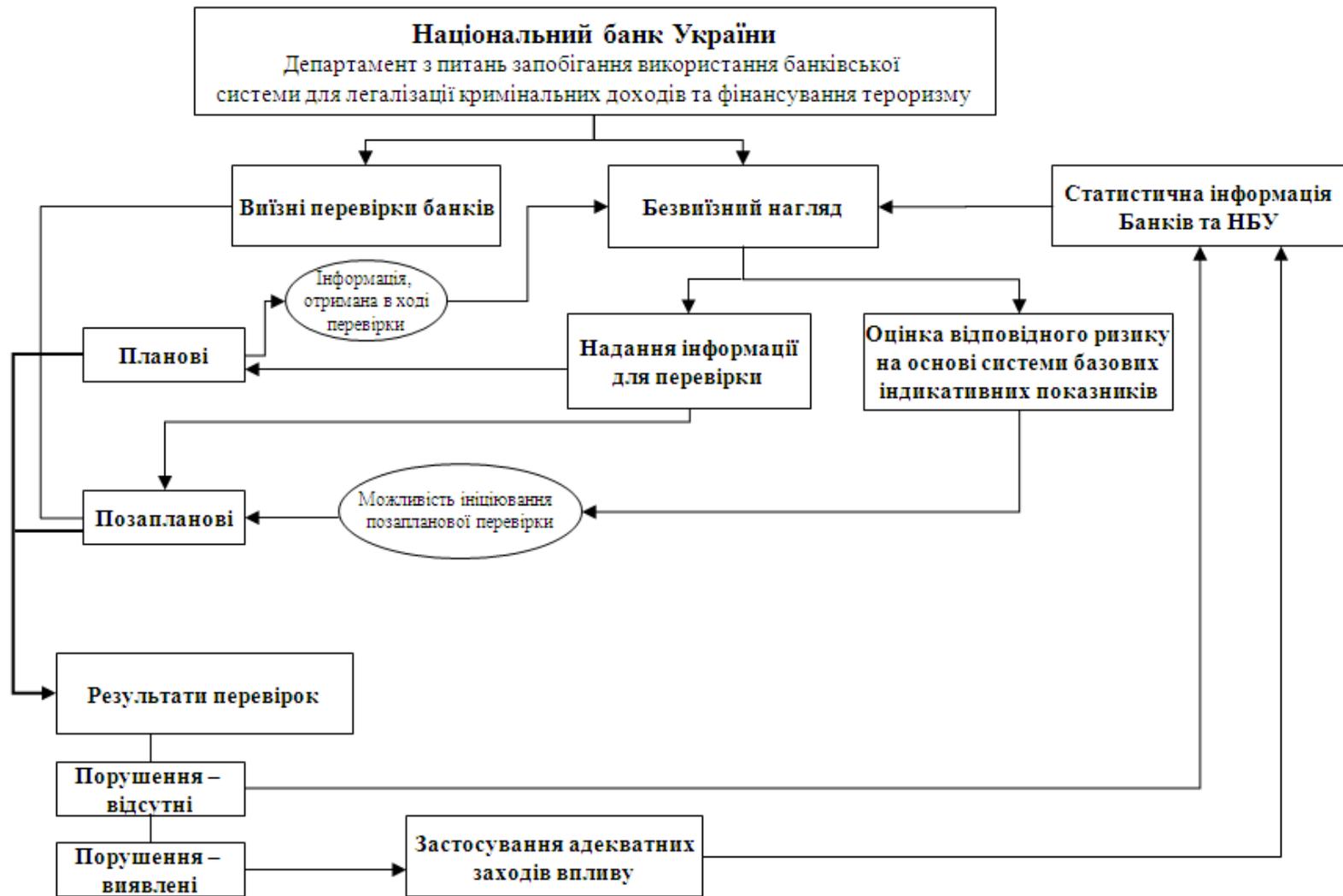

Рис. 2. Механізм здійснення НБУ інспекційних перевірок банків з питань фінансового моніторингу на основі оцінки ризиків

III. РОЛЬ БАНКІВ У ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННІ ВІДМИВАННЮ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

3.1. Роль та місце внутрішньобанківських ризиків надання банком послуг, пов'язаних з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму

На сьогоднішній день банківський бізнес – це бізнес з надання широкого спектра різноманітних банківських та інших фінансових послуг.

Проте банки не є незалежними, одноосібними гравцями на світовому фінансовому ринку. Банківський бізнес, як і будь-який вид економічної діяльності, підкоряється загальним законам ринку і є вразливим по відношенню до численних загроз та ризиків. Саме тому для комерційних банків важливим аспектом є ефективне управління ризиками, яке включає як моніторинг, так і мінімізацію та оцінку ризиків, що впливає на прибутковість та розвиток банківської системи країни.

Власне поняття «ризик» визначає можливість настання несприятливої події та, здебільшого, трактується як імовірність чи загроза втрати суб'єктами господарювання частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої чи фінансової діяльності. Ризик породжується невизначеністю та конфліктністю, що існують незалежно від їх усвідомлення особами, які приймають рішення, і визначається необхідністю прийняття рішення, результат реалізації якого може відрізнятись від очікуваного.

Загалом концептуалізоване на цій основі поняття можна розглядати наступним чином:

1. Ризик як відображення об'єктивної непевності. Тут об'єктивна непевність сприймається як свідомо інтерпретація непевності суб'єкта оцінювання, управління.

2. Визначення ризику як непевності через психологічне сприйняття. У цьому розумінні ризик є комбінацією азарту та цілеспрямованих дій і вимірюється за допомогою показника ймовірності (ступеня, міри) переконаності особи. Разом з тим ризик супроводжує процес пізнання людиною світу.

3. Зв'язок «ризик – непевність» можна трактувати як суто психологічне явище, що проявляється лише в розрізі людських відчуттів і людського досвіду (поведінки суб'єкта). Послідовники психологічного підходу спираються на існуючий тісний зв'язок між суб'єктивними переживаннями людини та об'єктивною дійсністю. Згідно з такою позицією величина ризику повинна змінюватися відповідно до психології та свідомості особи, яка наражатиметься на щось невідоме [18].

Таким чином, ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія у діяльності суб'єктів, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що категорію «ризик» можна розглядати в наступних ключових аспектах, зокрема як:

- ймовірність настання певної події;
- ступінь відхилення від бажаного результату;
- міру невдачі.

При цьому ризик, притаманний банківській діяльності, має свої особливості, тому надалі розглянемо вказану категорію більш детально.

Поняття «банківський ризик» автором роботи [21] визначається як загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи спричинення додаткових витрат у результаті здійснення фінансових операцій. Ризик виражається ймовірністю одержання таких небажаних результатів, як втрати прибутку і виникнення збитків внаслідок неплатежів по виданих кредитах, скорочення ресурсної бази тощо.

З точки зору системного підходу, сутність об'єктивно-суб'єктивної категорії «ризик» полягає у подоланні невизначеності, випадковості, конфлікт-

ності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату.

Як зазначено автором роботи [26], система банківських ризиків складається з двох підсистем: об'єкт ризику та суб'єкт ризику (рис. 3).

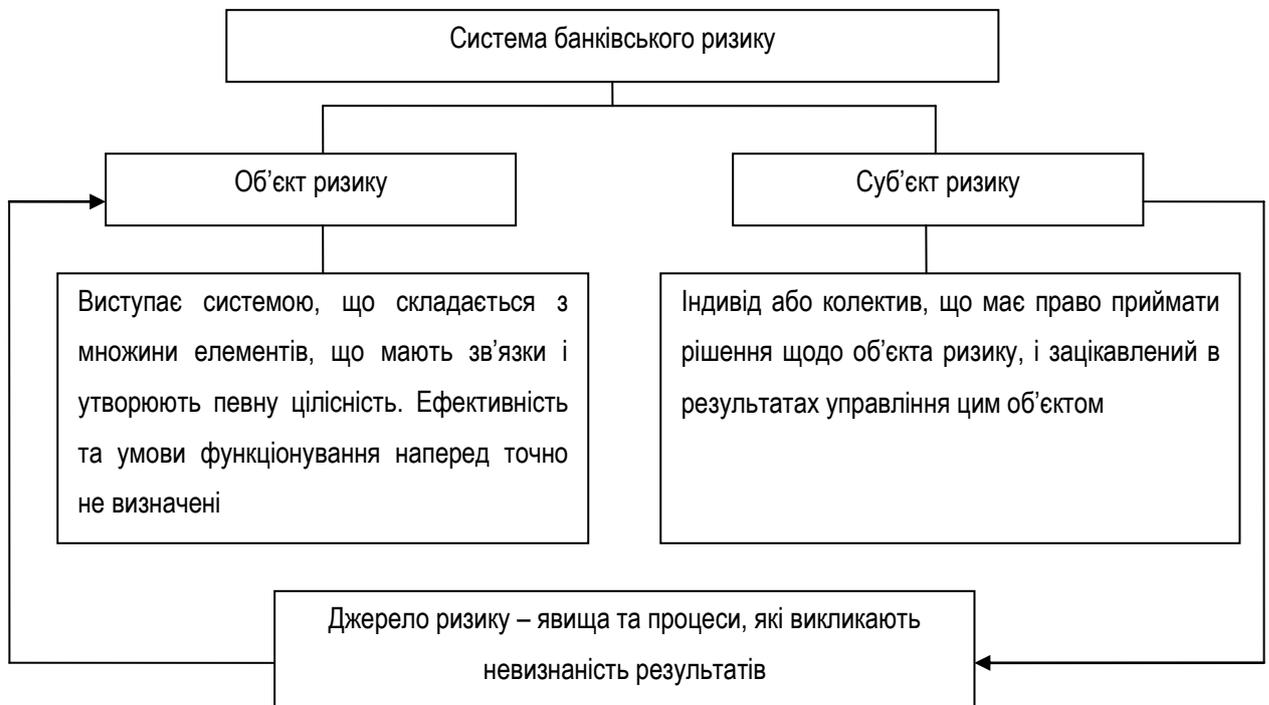

Рис. 3. Система банківських ризиків

Існування ризику не обов'язково є причиною для занепокоєння. Ризики вважаються виправданими, якщо вони є зрозумілими, контрольованими, такими, які можна виміряти, і що відповідають здатності банку швидко реагувати на негативні обставини. Невиправданий ризик може впливати із навмисних або ненавмисних дій. Якщо ризики є невиправданими, співробітники банку мають взаємодіяти із керівництвом і спостережною радою банку, спонукаючи їх до пом'якшення або усунення цих невиправданих ризиків. Заходи, які в такому разі має здійснити банк, включають зменшення сум під ризиком, збільшення капіталу або зміцнення процесів управління ризиками.

Категорії ризиків, властивих банківському бізнесу, за стандартами Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II), загалом класифікуються як фінансовий, операційний та бізнес-ризик (табл. 1).

**Характеристика ризиків, властивих банківському бізнесу,
за стандартами Базельського комітету [37], [38], [21]**

Категорія ризику		Характеристика
Фінансовий ризик	Ризик ліквідності	Небезпека втрат у випадку нездатності банку покрити свої зобов'язання по пасивах балансу вимогами по активах
	Кредитний	Непевненість кредитора в тому, що боржник збереже намір виконати свої зобов'язання у відповідності з термінами й умовами кредитної угоди. У банківській діяльності варто розрізняти такі рівні кредитного ризику: - кредитний ризик за окремою угодою – імовірність збитків від невиконання позичальником конкретної кредитної угоди; - кредитний ризик усього портфеля – величина ризиків по всіх угодах кредитного портфеля
	Ринковий	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів)
Операційний ризик	Ризик персоналу	Людський фактор може бути джерелом ризику внаслідок дії конкурентів, таємниці, конфіденційності, що можуть породжувати невизначеність знань про об'єкт управління (ризик вивчення) або помилкової дії менеджера чи оператора (ризик дії), конфліктів
	Технологічний ризик	Пов'язаний з використанням у діяльності банку технічних засобів, високо-технологічного обладнання та технологій. Цей вид ризику породжується помилками в застосуванні комп'ютерних програм, у математичних моделях, формулах і розрахунках
	Системний	Пов'язаний зі зміною цін на акції, їх прибутковістю, поточним і очікуваним відсотком по облігаціях, очікуваними розмірами дивіденду і додатковим прибутком, викликаними загальноринковими коливаннями
	Ризик зовнішнього середовища	Ризик, безпосередньо не пов'язаний з діяльністю банку чи його партнерів, а визначається впливом великої кількості політичних, економічних, демографічних, соціальних, географічних та інших факторів

Категорія ризику		Характеристика
Бізнес-ризик	Стратегічний	Ризик розроблення неефективних довгострокових планів, основних і глобальних цілей, задач, обсягу, видів, принципів управління
	Ризик дій акціонерів	Можливість прийняття рішень, мотивованих конфліктом інтересів окремих акціонерів
	Ризик дій менеджменту	Можливість неправильних дій у процесі досягнення поставлених цілей з використанням визначених інструментів
	Юридичний	Ризик зменшення активів або збільшення зобов'язань банку через неадекватний чи неправильний юридичний висновок або документацію; ризик неврахування змін законодавства та ризик пов'язаного з цим застосування штрафних санкцій
	Репутаційний	Потенційне зменшення клієнтської бази через несприятливе сприйняття іміджу банку, даний ризик може призводити як до зменшення клієнтської бази, так і до ускладнення у встановленні нових відносин із партнерами

Слід підкреслити, що викладений підхід до класифікації банківських ризиків є універсалізованим, проте він не завжди враховує специфічні види ризиків, що притаманні банківським установам на окремих внутрішніх ринках.

Національний банк України є центральним державним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України [1], Законом України «Про Національний банк України» [2] та іншими законами України [3, 4 та ін.]. Він здійснює регулювання та нагляд за діяльністю банків України, а також здійснює управління золотомі валютними резервами України.

Однією із функцій НБУ є банківське регулювання. Ця функція полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

У контексті банківської системи нагляд на основі оцінки ризиків означає сфери діяльності, які в сукупності можуть становити неприйнятний для неї рівень ризику. Коли йдеться про високоризикові види діяльності або

види діяльності, що стали особливо ризиковими через ринкові умови, НБУ має на меті здійснювати відповідний вплив на банківську систему, через взаємодію з нею, за допомогою безпосереднього нагляду, а також через відповідні нормативно-правові акти НБУ. У ситуаціях, коли конкретний банк не управляє належним чином своїми ризиками, НБУ вживатиме відповідні заходи впливу до керівництва банку з метою приведення його дій у відповідність до основоположних принципів надійної банківської діяльності.

При цьому ризик, притаманний банківській діяльності, має свої особливості, тому надалі розглянемо вказану категорію детальніше.

Поняття «банківський ризик» авторами роботи [18] визначається як загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи спричинення додаткових витрат у результаті здійснення фінансових операцій. Ризик виражається ймовірністю одержання таких небажаних результатів, як втрати прибутку і виникнення збитків внаслідок неплатежів по виданих кредитах, скорочення ресурсної бази тощо.

Проте, на наш погляд, банківський ризик виникає не лише в процесі здійснення фінансових операцій, а наприклад, на етапі встановлення ділових стосунків з клієнтами та партнерами тощо. Крім того, автори роботи [21] ведуть мову лише про збитки, скорочення ресурсної бази або недоотримання певних надходжень. Хоча, як зазначалось вище, ризик – це будь-яке відхилення від очікуваного результату. Таким чином, отримання неочікуваної вигоди – теж ризик, оскільки непередбачувані надходження також можуть нести у собі певні загрози: розбалансування в управлінні активами і пасивами, перевитрати через неадекватну їх оцінку і розподілення, зловживання та шахрайства тощо.

Отже, наведене визначення банківського ризику слід дещо розширити з урахуванням вищевикладеного аналізу категорії «ризик», а також сучасної практики ведення банківського бізнесу, а саме: *банківський ризик – це ймовірність, що виникає в процесі ведення банківської діяльності, будь-якого відхилення від очікуваних результатів, зокрема, такого, що прямо чи опосередковано може спричинити матеріальні втрати банку.*

Як відомо, питання банківського ризику розглядається у міжнародному форматі, зокрема, основні його компоненти визначені стандартами Базельського комітету з банківського нагляду Банку міжнародних розрахунків, який, як відомо, є «міжнародною організацією, що сприяє співробітництву в фінансовій та монетарній сферах та виконує функцію банку центральних банків» [11].

Основне завдання Базельського комітету з банківського нагляду полягає у впровадженні високих та єдиних стандартів у сфері банківського регулювання та нагляду. З цією метою, Комітет випускає директиви та рекомендації для органів нагляду держав-членів. Зазначені рекомендації не є обов'язковими до виконання, проте в більшості випадків знаходять своє відображення в національному законодавстві держав-членів (та не тільки, наприклад, Базель I запроваджено в більше ніж 100 країнах), оскільки їх визначено у співробітництві із банками та органами нагляду з усього світу.

Основними документами Базельського комітету вважаються Основні принципи ефективного нагляду 1997 року (переглянуті в 2006 році), Базель I (1988 року) та Базель II (2004 року).

Категорії ризиків, властивих банківському бізнесу, за стандартами Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II), загалом класифікуються як *фінансовий, операційний та бізнес-ризик* [37].

Слід підкреслити, що викладений підхід до класифікації банківських ризиків є універсалізованим, проте він не завжди враховує специфічні види ризиків, що притаманні банківським установам на окремих внутрішніх ринках.

У контексті національної банківської системи нагляд на основі оцінки ризиків визначає сфери діяльності, які в сукупності можуть становити неприйнятний для неї рівень ризику. Коли йдеться про високоризикові види діяльності або види діяльності, що стали особливо ризиковими через ринкові умови, Національний банк України має на меті здійснювати відповідний вплив на банківську систему через взаємодію з нею, за допомогою безпосереднього нагляду, а також через відповідні нормативно-правові акти НБУ. У ситуаціях, коли конкретний банк не управляє належним чином своїми ри-

зиками, НБУ вживатиме відповідні заходи впливу до керівництва банку з метою приведення його дій у відповідність до основоположних принципів надійної банківської діяльності.

Таким чином, з метою здійснення банківського нагляду НБУ виділив дев'ять категорій ризику, а саме: *кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик* (табл. 2) [30].

Таблиця 2

Характеристика ризиків, виділених НБУ [30]

Категорія ризику	Характеристика
Кредитний	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання
Ризик ліквідності	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат
Ризик зміни процентної ставки	Наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок
Ринковий	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі
Валютний	Наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали
Операційно-технологічний	Потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи
Ризик репутації	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду

Категорія ризику	Характеристика
Юридичний	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення
Стратегічний	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі

Проаналізувавши викладені підходи Базельського комітету та НБУ, можемо зробити висновок, що класифікація банківських ризиків, запроваджена НБУ, практично повністю відповідає класифікації, яка є загальноприйнятою в банківській справі. Відмінність полягає в тому, що у випадку з ринковим ризиком НБУ виокремив валютний ризик та ризик ліквідності, але такі ризики за Базелем II, як стратегічний, ризики дій акціонерів та дій менеджменту, поєднав у визначенні стратегічного ризику; також НБУ не виділяв складових операційного ризику, запропонувавши узагальнений термін «операційно-технологічний ризик». Проведений аналіз джерел [28] та [24] дозволяє стверджувати, що за змістом вказані категорії ризиків НБУ відповідають класифікації банківських ризиків за Базелем II.

Вивчаючи види банківських ризиків та їх особливості, слід звернути увагу на специфіку таких видів банківського ризику, як репутаційний та юридичний, оскільки вони, як правило, не мають кількісної оцінки, на відміну від решти перерахованих видів ризику.

Перераховані типи ризику у своїй сукупності й формують ризик використання послуг банків для легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму (рис. 4).

На сьогодні виникла потреба у визначенні нового типу банківського ризику, а саме ризику використання послуг банків для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, який, на наш погляд, полягає в наступному.

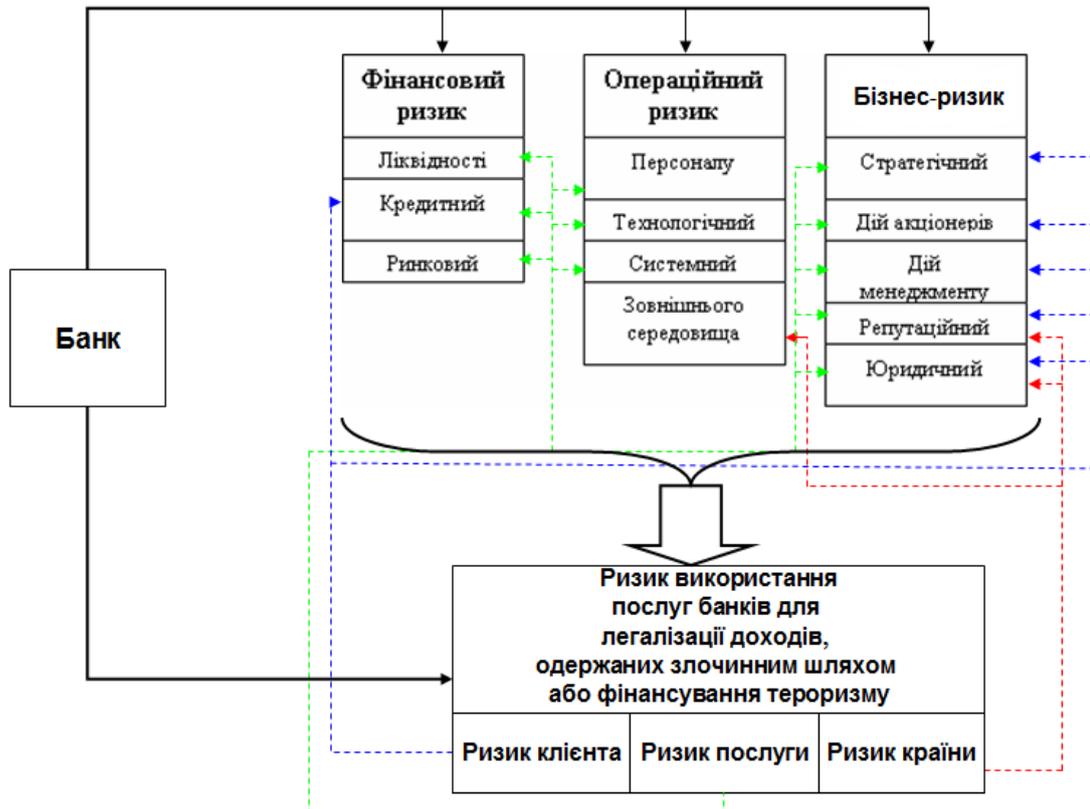

Рис. 4. Взаємозв'язок елементів системи банківських ризиків

Ризик використання послуг банків для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму – це ймовірність проведення банківських фінансових операцій, метою яких є маскування коштів нелегітимного походження, приховування злочинних цілей їх подальшого використання, або ухилення від дотримання вимог відповідного законодавства.

Розгляд існуючих на сьогодні методик оцінки ризику відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму дозволяє зробити висновок, що, зазвичай, виділяють три його складові:

- ризик країни;
- ризик клієнта;
- ризик послуги.

Проте до сьогодні не існує чіткого понятійного апарату щодо вказаних складових відповідного ризику, тому пропонуємо авторське визначення перерахованих категорій.

Ризик країни (географічний) пов'язаний зі здійсненням фінансових операцій, що можуть не мати законної кінцевої мети, якщо одним з її учасників є суб'єкт, що має місце реєстрації / походження у/з країні (и), що віднесена до офшорних зон, або не бере участі у міжнародному співробітництві у сфері запобігання «відмиванню» коштів, чи є країною, якій притаманні недемократичні форми правління тощо.

Ризик клієнта – ймовірність того, що певний клієнт скористається послугами банку в протиправних цілях, зокрема, для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму або реалізації інших форм злочинної діяльності.

Ризик послуги виникає з появою в ряді стандартних банківських послуг трансформаційної компоненти, завдяки якій змінюється економічна сутність операції, зокрема, можуть змінюватись напрямки та характер грошових потоків. Наприклад, в разі якщо оплата за імпортом без ввезення на митну територію країни покликана не опосередковувати обмін товарами чи послугами, а здійснювати непродуктивне виведення коштів з країни.

Перераховані типи ризику у своїй сукупності й формують ризик використання послуг банків для легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Також, на нашу думку, необхідно враховувати і напрямок зв'язку. В даному випадку під прямим зв'язком розуміється вплив однієї зі складових ризику використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів, або фінансування тероризму на певну категорію банківського ризику; а під зворотним зв'язком – вплив відповідної категорії банківського ризику на складову вищезазначеного ризику (табл. 3).

При цьому найбільш розповсюдженою є практика оцінки ризику країни та ризику, який становить конкретний клієнт для фінансової установи.

**Взаємозв'язок між складовими загальнобанківських ризиків
та ризику використання послуг банків для легалізації
кримінальних доходів або фінансування тероризму**

Складові ризику легалізації	Категорії ризиків згідно з Базелем II		Напрямок зв'язку	Суть взаємозв'язку
Ризик країни (географічний)	Операційний	Ризик зовнішнього середовища	Прямий	В разі, якщо один із учасників фінансової операції розташований чи походить з країни, яка віднесена до офшорних зон, або не бере участі у міжнародному співробітництві в сфері запобігання відмиванню коштів, чи є країною, якій притаманні недемократичні форми правління тощо, що і підвищує ризик країни, то одночасно відбуватиметься й підвищення ризику зовнішнього середовища, який залежить від банку, партнерів, політичних та економічних чинників, зокрема, якщо транзакція здійснюється через країни, чії системи фінансового моніторингу мають не найкращі оцінки, оскільки саме їх резиденти можуть бути одночасно пов'язані з протиправною діяльністю, та використовувати недосконалості власного законодавства чи економічні диспропорції для невиконання чи часткового виконання зобов'язань за відповідною фінансовою операцією
	Ризик бізнес середовища	Репутаційний	Прямий	Проведення «сумнівних» фінансових операцій за участю суб'єктів з окремих країн, може негативно вплинути на формування іміджу банку в уяві його клієнтів і відповідно підвищити репутаційний ризик. Зокрема, проведення фінансових операцій політично пов'язаними особами (іноземних країн)
		Юридичний	Прямий	Проведення фінансових операцій за участю суб'єктів з окремих країн може супроводжуватись підвищенням юридичного ризику через існування певних складностей та неузгодженостей в законодавстві різних країн, зміни нормативно-правової бази тощо
Ризик клієнта	Фінансовий	Кредитний	Прямий	При неналежній, неповній ідентифікації клієнта, неадекватній оцінці його фінансового стану може відбутися, зокрема, підвищення ризику неповернення кредитів (кредитний ризик)
	Ризик бізнес середовища	Стратегічний	Зворотний	Через неадекватні стратегічні рішення зростає ризик створення диспропорцій, що дозволять встановлювати небажані ділові відносини з клієнтами, які планують використати послуги банку в протиправних цілях
		Дій акціонерів	Зворотний	Через інтереси інсайдерів чи акціонерів, їх недостатній рівень професіоналізму може зрости ризик встановлення небажаних ділових відносин з клієнтами, які планують використати послуги банку в протиправних цілях.
		Дій менеджменту	Зворотний	Крім того, незнання менеджментом вимог законодавства може спричинити проведення неадекватної та невиправдано ризикової діяльності банку
		Репутаційний	Прямий	Ризик через неналежну, неповну ідентифікацію клієнта, неадекватну оцінку його фінансового стану може спричинити, зокрема, застосування санкцій до банку, що відобразиться на його іміджі і призведе до погіршення репутації
Юридичний	Прямий			

Складові ризику легалізації	Категорії ризиків згідно з Базелем II		Напрямок зв'язку	Суть взаємозв'язку
Ризик послуги	Фінансовий	Ліквідності	Прямий	Трансформації сутності фінансових операцій, зміна напрямків грошових потоків може спричинити підвищення відповідних складових фінансового ризику. Наприклад, якщо фінансові операції зі зняття готівкових коштів через касу банків спрямовані на отримання значних сум готівкових коштів, то це може спричинити зниження коефіцієнта миттєвої ліквідності тощо
		Ринковий	Прямий	Трансформації сутності фінансових операцій, зміна напрямків грошових потоків можуть спричинити підвищення відповідних складових фінансового ризику. Більше того, нові банківські продукти (електронний, телефонний банкінг, дистанційне обслуговування клієнтів) спричиняють зростання фінансового ризику в цілому
		Кредитний	Прямий	Ризик використання кредитних послуг банків для надання коштам нелегітимного походження законного вигляду. Зокрема, в разі, якщо клієнт, отримавши кредит чи відкривши кредитну лінію, здійснює дострокове погашення такого кредиту коштами нелегітимного походження, що окрім ризику відмивання коштів, зумовлює втрату економічної вигоди банку через недоотримані відсотки
	Ризик бізнес середовища	Стратегічний	Зворотний	Через неадекватні стратегічні дії, інтереси інсайдерів чи акціонерів, їх недостатній рівень професіоналізму може зрости ризик використання послуг банку для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом або фінансування тероризму. Крім того, незнання менеджментом вимог законодавства може спричинити проведення неадекватної та не виправдано ризикової діяльності банку
		Дій акціонерів	Зворотний	
		Дій менеджменту	Зворотний	
		Репутаційний	Прямий	Проведення фінансових операцій сумнівного характеру може спричинити погіршення репутації банку. Наприклад, коли на депозит вносяться кошти нелегітимного походження; або такі кошти використовуються для погашення кредитів тощо; проведення фінансових операцій без очевидного економічного змісту: отримання кредитів під заставу депозиту тощо
		Юридичний	Прямий	Проведення фінансових операцій сумнівного характеру може спричинити, зокрема, санкції до банків з боку регулятивних чи інших державних органів
	Операційний	Персоналу	Прямий	Ризики недостатнього рівня кваліфікації персоналу, шахрайських дій з його боку, неадекватності чи нестійкості програмного забезпечення можуть сприяти проведенню фінансових операцій сумнівного характеру
Технологічний		Прямий		
Ризик зовнішнього середовища		Прямий	Через певні політичні або економічні чинники існує можливість спроби трансформації характеру банківських послуг з протиправною метою	

Отже, на рубежі ХХ-ХХІ ст. відмивання «брудних» грошей стало невід'ємною складовою будь-якої кримінальної діяльності, основною ланкою всієї економічної злочинності. Тому у розвинутих країнах боротьба з відмиванням грошей виділена як окремий напрямок діяльності в рамках загальної концепції заходів щодо протидії міжнародній організованій злочинності.

3.2. Проведення аналізу фінансових операцій на предмет їх використання у схемах, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом

Слід відмітити, що виявлення механізмів, пов'язаних з легалізацією коштів або проведенням певних фінансових операцій, які носять сумнівний характер та потребують уваги з боку служб фінансового моніторингу кожного банку, має ряд особливостей.

По-перше, можна об'єднати вищезазначені фінансові операції у 3 основні групи, а саме:

1. Фінансові операції, пов'язані зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій.
2. Зняття значних сум готівкових коштів.
3. Інші "нестандартні" фінансові операції, що носять сумнівний характер.

При цьому кожна група операцій має свої особливості.

1. Фінансові операції, пов'язані зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій.

Тепер більш детально розглянемо декілька узагальнених схем здійснення вищезазначених операцій.

Наприклад, до сумнівних фінансових операцій, пов'язаних зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій, можна віднести: операції з переказу коштів за кодон за відсутності зовнішньоекономічного контракту, за імпорт товарів без їх ввезення на митну територію країни, повернення інвестицій, надходження або повернення значних сум матеріальної допомоги тощо.

На рис. 5 зображено як грошові потоки всередині країни акумулюються на рахунок певного суб'єкта господарювання (на рисунку суб'єкт господарювання 2 має певні ознаки фіктивності).

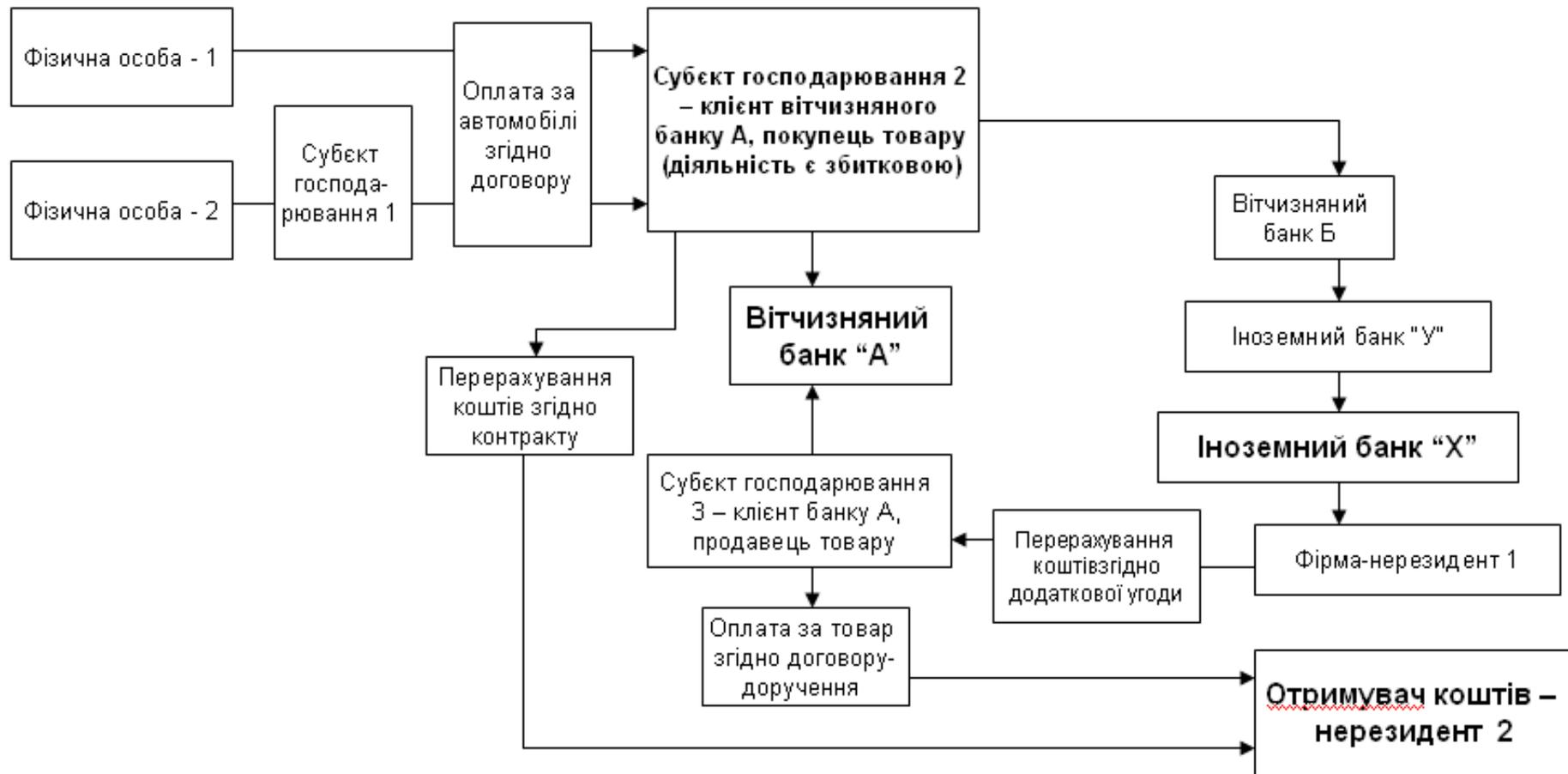

Рис. 5. Схема виведення коштів за кордон через рахунок у іноземному банку "Х"

Так, господарська діяльність зазначеного суб'єкта є збитковою, статутний фонд – незначним (наприклад, 100 грн.), засновником, а також директором і бухгалтером є молода особа у віці до 25 років, інші співробітники відсутні тощо.

Таким чином, можна припустити, що даний суб'єкт є компанією-оболонкою, на рахунки якої можуть надходити кошти з метою їх легалізації.

В подальшому кошти з рахунків суб'єкта господарювання 2 декількома шляхами направляються за кордон на рахунок одного нерезидента (на рис. 5 – нерезидент 2):

- безпосередньо від суб'єкта господарювання 2 згідно з певним контрактом;
- через ланцюг фінансових операцій із залученням вітчизняного та двох іноземних банків.

В результаті проведення серії фінансових операцій, що мають заплутаний характер та викликають сумніви щодо своєї економічної доцільності, кошти, акумульовані в Україні, опиняються на рахунку одного нерезидента за кодоном.

Наступна схема, яку ми розглянемо, пов'язана з імпортом товарів без їх ввезення на митну територію (рис. 6).

Спочатку на рахунок резидента фізичної особи – підприємця (далі – ФОП) А, відкритий у вітчизняному банку Б, надходить значний за обсягом кредит від нерезидента з країни В. ФОП А здійснює низку сумнівних за своїм характером фінансових операцій, в результаті яких на його рахунок в українському банку А перераховуються кошти. В подальшому вказана ФОП здійснює оплату за імпорт товарів без їх ввезення на митну територію України. Оплата проводиться за декількома різними контрактами на рахунки, відкриті в іноземних банках (країн А, С, D, E). Разом з тим бенефіціаром за вказаними угодами виступає нерезидент з країни В, який і надав свого часу кредит ФОП А в Україні.

Таким чином, вказаний нерезидент отримав на свій рахунок кошти за експорт товарів.

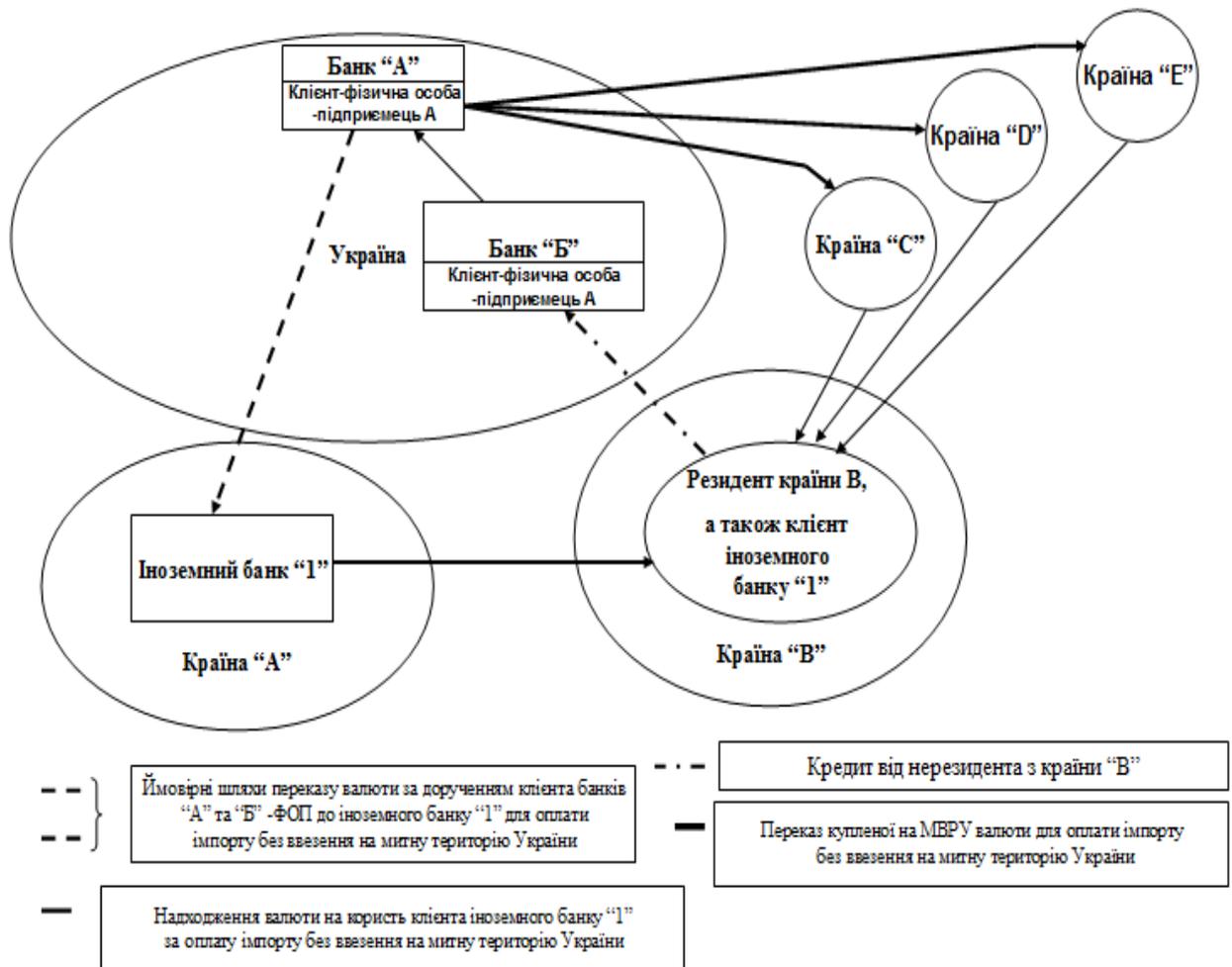

Рис. 6. Схема проведення сумнівних операцій через оплату імпорту без ввезення товару на митну територію України

Інший механізм проведення сумнівних операцій, на який слід звернути увагу, пов'язаний з транзитом валютних коштів через Україну (рис. 7).

На рис. 7 зображено як покупець товару – нерезидент здійснює оплату за допомогою векселів, емітованих вітчизняними емітентами. В свою чергу, український суб'єкт господарювання, який є посередником при купівлі-продажу продукції, пред'являє зазначені векселі до сплати. Отримавши кошти, він купує іноземну валюту та здійснює її переказ до таких країн, як Литва, Латвія або Швейцарія тощо. При цьому бенефіціар (продавець товару) може знаходитись у Великобританії або Новій Зеландії тощо.

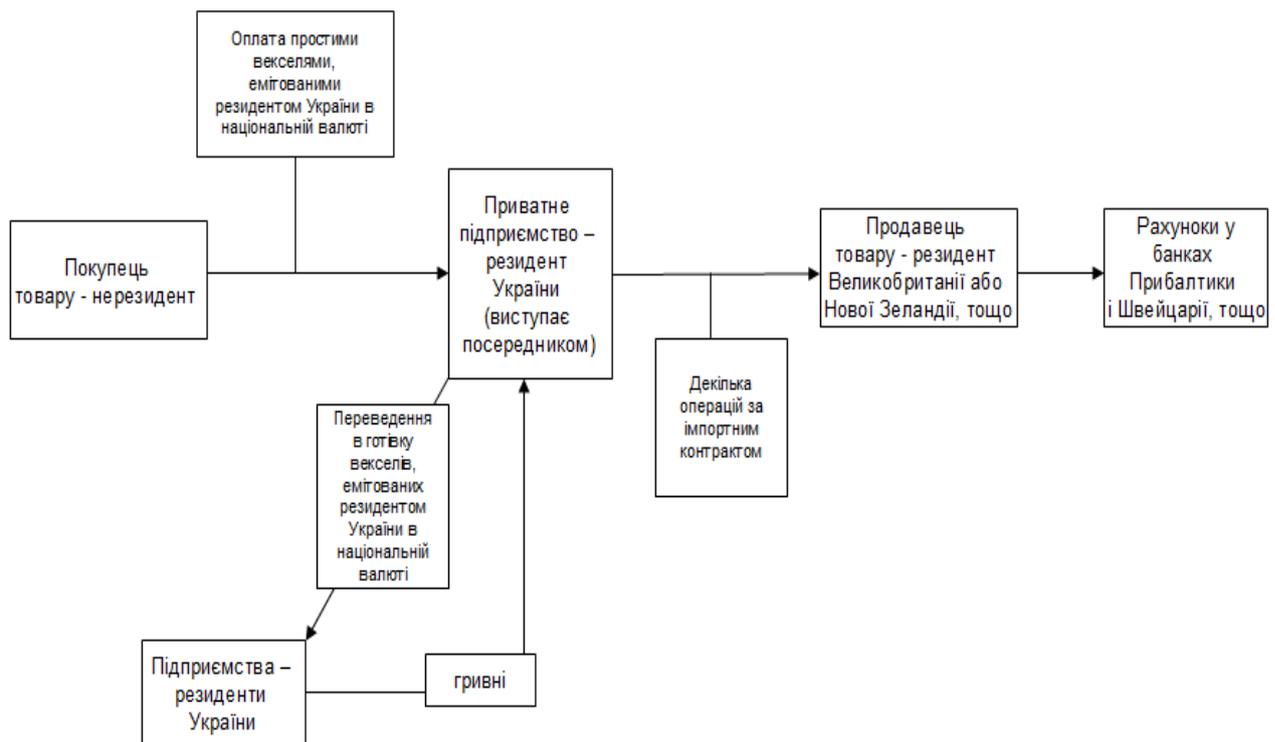

Рис. 7. Схема транзиту валютних коштів через підприємства – резиденти України

В даному випадку сумніви можуть викликати наступні моменти проведених транзакцій:

- неперетин товару митного кордону України та невідомий маршрут його поставки;
- оплата за товар векселями, емітованими підприємствами третьої країни;
- місцезнаходження постачальників товару та країни, до яких здійснено переказ валюти на їх користь, тощо.

Надалі слід розглянути ще одну схему, яка покликана вивести кошти з України, закумулявавши їх на рахунку за кордоном (рис. 8).

Так, з рахунків фізичних осіб кошти перераховуються на рахунок суб'єкта господарювання 2, діяльність якого, до речі, є збитковою, з метою оплати за товар.

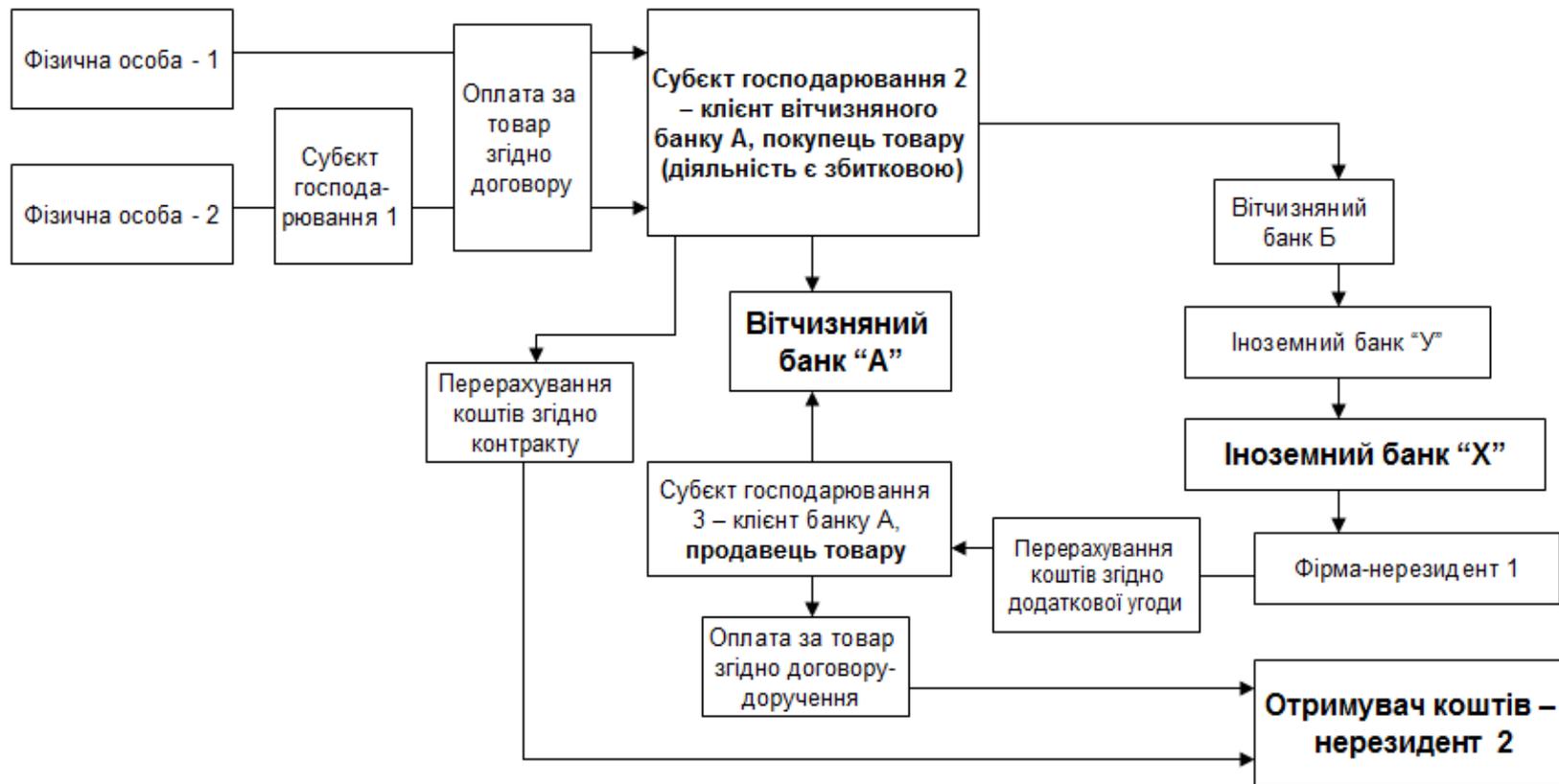

Рис. 8. Механізм виведення коштів з України з їх подальшим акумулюванням за кордоном

В подальшому зазначений суб'єкт частину коштів перераховує безпосередньо на рахунок нерезидента 2. А інша частина коштів спочатку направляється через ряд іноземних банків на рахунок нерезидента 1, який знову переказує їх до України, проте на рахунок суб'єкта господарювання 3.

Тут варто відзначити, що вітчизняні суб'єкти господарювання 2 та 3 є клієнтами одного й того ж українського банку А.

В подальшому суб'єкт господарювання 3 також здійснює переказ коштів на користь нерезидента 2.

Разом з тим, на практиці можуть здійснюватись фінансові операції, пов'язані з поверненням інвестицій, здійснених нерезидентами (рис. 9).

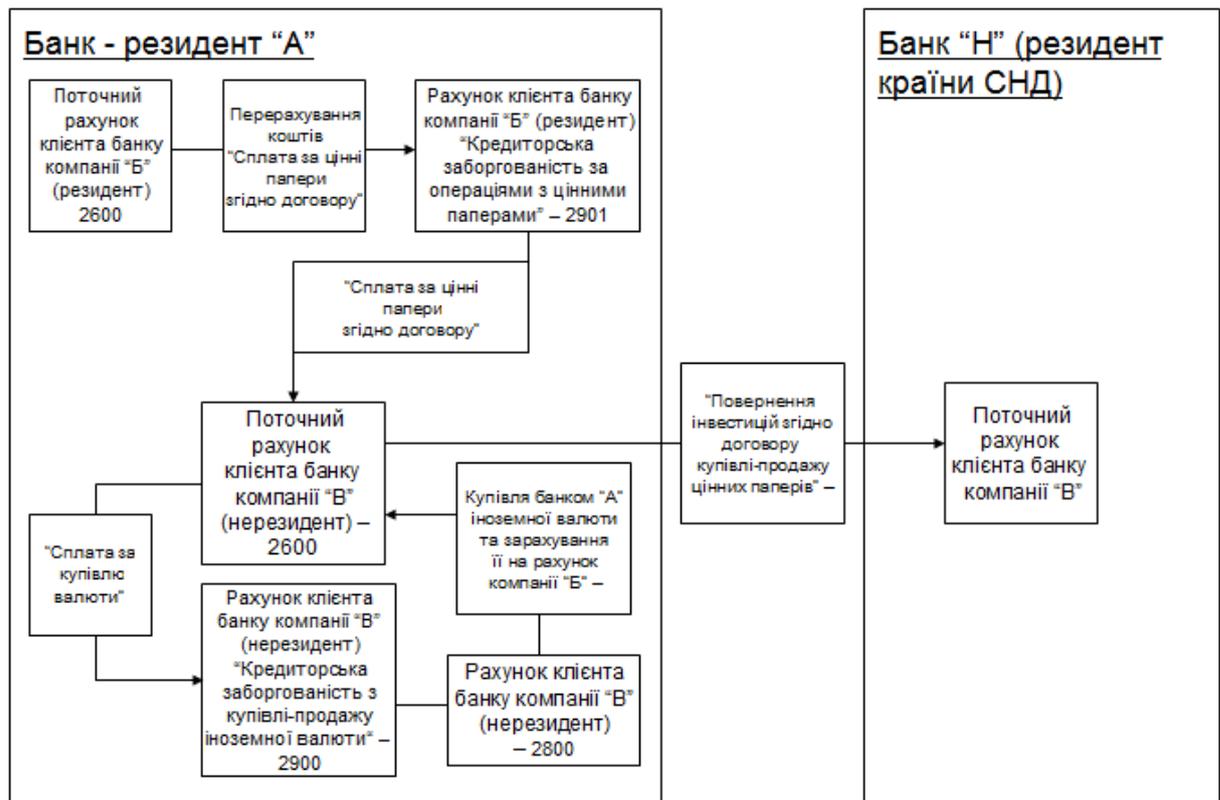

Рис. 9. Схема переведення коштів за кордон "Повернення інвестицій згідно з договором купівлі-продажу цінних паперів"

При цьому згідно з законом України «Про режим іноземного інвестування» іноземними інвестиціями є «цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства

України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту». З метою сприяння економічному зростанню для іноземних інвесторів запроваджено певні пільги та гарантії.

Проте окремі суб'єкти господарювання намагаються здійснювати під виглядом вкладення та повернення інвестицій фінансові операції, які насправді не мають ніякого відношення до зовнішньоекономічної діяльності.

Так, суб'єкт господарювання – нерезидент купує цінні папери вітчизняного підприємства. Через деякий час вказаний нерезидент продає такі цінні папери та здійснює переказ валюти за кордон під виглядом повернення інвестицій. При цьому цінні папери вітчизняного підприємства, яке стало об'єктом вкладення іноземних інвестицій, є неліквідними, не обертаються на організованому ринку, а їх ціна реалізації є значно завищеною порівняно з їх реальною вартістю.

Іншим прикладом є наступний (рис. 10).

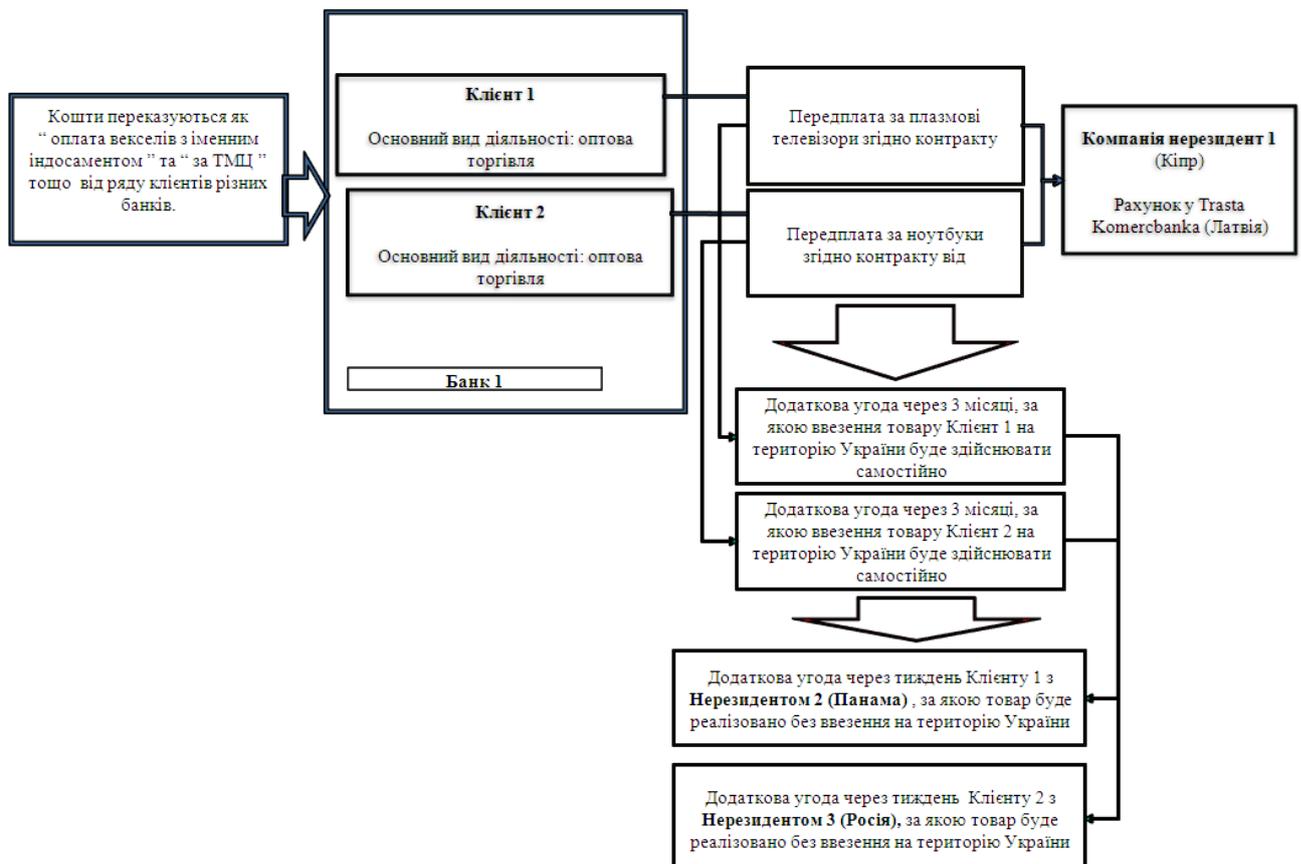

Рис. 10. Схема зміни статусу переказу коштів за кордон «за імпортом» на «імпортом товарів без ввезення на митну територію»

Крім того, досить часто в подібних схемах, в яких задіяні нерезиденти-інвестори, останні є офшорними компаніями.

Такий стан справ зумовлений тим, що інкорпорація офшорної компанії зазвичай здійснюється за індивідуальними замовленнями з урахуванням інвестиційних потреб клієнта.

Створення і реєстрація офшорної компанії можуть проводитися як самими засновниками, так і місцевими та міжнародними юридичними фірмами за довіреністю.

У першому випадку потрібна особиста участь всіх засновників-акціонерів в складанні, оформленні і представленні засновницьких і реєстраційних документів до місцевого реєстру компаній, наймі персоналу, оренді юридичної адреси, встановленні засобів зв'язку і виборі приміщення для проєктованої компанії, встановленні необхідних контактів з місцевою адміністрацією тощо. Дуже рідко засновникам вдається з першої спроби зареєструвати свою компанію без юридичних неузгодженостей, повернення документів і втрат часу.

В другому випадку засновникам достатньо після внесення певного авансу юридичній фірмі повідомити необхідний мінімум інформації про себе і компанії, яка створюється, і чекати реєстраційного свідоцтва. Більшість інвесторів вважає за краще користуватися послугами юридичних фірм, оскільки в такому випадку створення і реєстрація обходиться без ускладнень і не вимагає особистого виїзду засновників в країну реєстрації компанії.

Практично у всіх офшорних центрах розроблена типова документація, в тому числі стандартні засновницький договір, статут та інші засновницькі документи і форми, а якщо час дозволяє, засновникам достатньо замовити юридичній фірмі офшорну компанію, яка залежно від офшорної юрисдикції буде створена протягом декількох днів або тижнів. Замовлена компанія створиться і в тому випадку, якщо у засновників є особливі нестандартні побажання щодо її назви, засновницького договору, статуту, то врахування таких побажань вимагає додаткових узгоджень, експертиз і витрат. В цьому випадку особливо

ймовірні випадки повернення реєстраційних документів для уточнення, переоформлення і обґрунтування, оскільки особливі побажання можуть і не співпадати з нормами місцевого офшорного режиму.

У динамічному офшорному бізнесі час цінується дуже високо, і в певних випадках підприємці виявляють попит на експрес-реєстрацію офшорної компанії. Більшість місцевих і міжнародних юридичних фірм в змозі задовольнити цей особливий попит, пропонуючи клієнтам компанії, які були створені заздалегідь, з блискавичною перереєстрацією їх на нового власника протягом одного дня і навіть однієї години.

Можливість експрес-реєстрації забезпечується наявністю типових засновницьких і реєстраційних документів і форм, чітким режимом реєстрації, готовністю юридичних контор заради зручності клієнтів йти на додаткові трудові і фінансові витрати і завдяки співпраці місцевої адміністрації з юридичними фірмами. Якщо місцевий реєстратор компаній не наполягає на подальшій перевірці ділової репутації засновників, то юридичні фірми в змозі заздалегідь заснувати і зареєструвати необхідну кількість офшорних компаній на ім'я своїх службовців з перспективою їх надшвидкісного продажу майбутнім клієнтам. В цьому випадку службовці юридичних фірм виступають в ролі засновників, директорів і секретарів готових компаній, реєстраційні документи яких в очікуванні покупця поступають на полицю (звідси і назва «компанія на полиці»).

Після отримання заявки і передоплати від клієнта юридична фірма оформлює купівлю-продаж готової компанії спеціальним актом про перехід її акцій у власність клієнта і протоколом зборів акціонерів про відставку акціонерів і директорів першого складу і вступ в права нових акціонерів і директорів готової компанії. Після відповідного повідомлення реєстратора компаній про продаж готової компанії новому власнику стає фактом, що відбувся.

Реєструючи готові компанії заздалегідь, до їх продажу майбутнім клієнтам, юридичні фірми кредитують клієнтів по заснуванню і реєстрації цих компаній і на період до їх реалізації «заморожують» свої кошти. Якщо готові

компанії виявляються непроданими до настання термінів сплати річного збору (а це максимум 1 рік), то в цьому випадку юридичні фірми повинні самі сплатити цей збір за «компанії на полиці», що знаходяться в їх власності. Нарешті, юридичні компанії несуть певну моральну відповідальність за можливі непристойні вчинки зареєстрованих ними, а потім проданих новим власникам, готових компаній перед місцевою адміністрацією.

Для компенсації вищезазначених витрат юридичних фірм готові компанії продаються за цінами вище за ціни компаній на 15–20 %, які створюються на замовлення, клієнти вважають цю ціну резонною і обґрунтованою – за економію часу, надійність, заочність і якісне оформлення засновницьких і реєстраційних документів готових компаній.

Готові компанії – це переважно нові компанії, що ще не почали проводити комерційні операції і тому що не накопичили ніяких зобов'язань перед третіми особами. Вони в буквальному розумінні законсервовані на полиці, а точніше, в сейфах юридичних фірм в очікуванні своїх нових господарів. Проте в розпорядження юридичних контор деколи повертаються раніше продані готові компанії, від яких їх нові власники через ті чи інші причини відмовилися. Такі вже “вживані” готові компанії можуть мати найнесподіваніші, у тому числі боргові, зобов'язання, які можуть бути пред'явлені до виконання новим власникам компаній.

Однією з переваг готових компаній, яку засновники схильні враховувати, є та обставина, що попередня реєстрація на ім'я місцевих юридичних фірм, по суті, позбавляє засновників від обов'язкової перевірки їх ділової репутації з боку місцевої адміністрації офшорних центрів, а юридичні фірми таку перевірку своєї клієнтури зазвичай не здійснюють. Цей нюанс збільшує популярність готових компаній серед інвесторів.

Отже, ми розглянули декілька достатньо типових схем проведення сумнівних операцій, які передбачають проведення зовнішньоекономічної діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно наголосити, що певними індикаторами здійснення вищезазначених операцій можуть виступати наступні характеристики:

- переказ (або надходження на користь) значних сум валютних коштів фізичними особами;
- оперування значними сумами коштів суб'єктами господарювання, період діяльності яких є незначним, характер – збитковим, керівництво досить молодим, а чисельність працівників складає одиниці тощо;
- наявність негрошових форм розрахунків (бартер) та розрахунків із залученням цінних паперів (векселі та ін.), які мають низьку ліквідність;
- незначний часовий розрив між проведенням клієнтом операцій щодо значних сум коштів;
- переказ значних сум до однієї країни за 1-2 незмінними контрактами;
- метою переказу (надходження) коштів є: «інша», «імпорт без ввезення на митну територію України»;
- переказ (або надходження) значних сум коштів без явної економічної мети до / з офшорних зон;
- країнами переказу та / або бенефіціарів виступають ті країни, обсяги зовнішньоекономічних операцій з якими не можуть зумовлювати порівняно значні грошові потоки за одним або декількома контрактами тощо.

2. Зняття значних сум готівкових коштів

Розглянемо механізми, пов'язані зі зняттям значних сум готівкових коштів, які також можуть бути пов'язані із залученням банків до проведення певних сумнівних операцій.

Варто відзначити, що відповідно до ст. 2 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» до легалізації (відмивання) доходів відносять дії, спрямовані на приховування чи маскуванню незаконного походження коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використан-

ня коштів або іншого майна, за умови усвідомлення особою, що вони були доходами.

Тобто першочергово має відбутися злочин, в результаті якого особа незаконно заволодіє коштами (предикатний злочин).

Проте згідно з Приміткою 1 до ст. 209 Кримінального кодексу України до суспільно небезпечних протиправних діянь, що передували легалізації (відмиванню) доходів не належить ухилення від сплати податків, зборів та повернення виручки в іноземній валюті.

Разом з тим фінансові операції зі зняттям значних сум готівкових коштів можуть бути пов'язаними з ухиленням від сплати податків, поповненням тіньового обороту коштів, розкраданням державного майна, хабарництвом тощо.

При цьому ухилення від сплати податків завжди викликає певний інтерес регулятивних та наглядових органів, породжує наукові дискусії та суперечки. Даній проблемі приділяється достатньо багато уваги у сфері боротьби та протидії легалізації доходів та фінансування тероризму. Так, німецький дослідник К. Коттке¹ поклав дане питання в основу своєї праці, присвяченої боротьбі з «брудними грошима», відзначивши, що законодавство Швейцарії розмежовує поняття «ухилення від сплати податків» та «податковий обман». Так, ухилення від сплати податків передбачає просте приховування доходів, що підлягають оподаткуванню, і передбачає адміністративну відповідальність, в той час, як при податковому обмані, в першу чергу, відбувається використання підроблених, сфальсифікованих або неправдивих за змістом документів з метою ухилення від сплати податків, що тягне за собою кримінальну відповідальність.

Як вже зазначалось вище, вітчизняним законодавством дане діяння не вважається предикатним злочином для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. При цьому практика засвідчує, що в більшості випадків знят-

¹ Клаус Коттке "Грязные" деньги – как с ними бороться, 2005, Дело и Сервис, 688 с. (223-224).

тя клієнтами банків значних сум готівкових коштів пов'язане з ризиком саме ухилення від сплати такими клієнтами податків та зборів.

Отже, питання щодо зняття значних сум готівкових коштів є досить багатогранним з точки зору проведення сумнівних фінансових операцій клієнтами банків. Саме тому, на наш погляд, слід приділити увагу даному аспекту.

Наприклад, на рис. 11 зображено як клієнти банків А-Д переказують кошти на рахунок ТОВ "Є", що в подальшому здійснює погашення векселів трьох фізичних осіб, які знімають отримані кошти готівкою. В даному випадку виникають підозри стосовно того, що власником суб'єктів господарювання А-Д може виявитись один і той же суб'єкт, який має на меті зменшити власний податковий тягар.

Фізичними особами, які знімають готівкові кошти, можуть виявитись студенти, пенсіонери, люди без визначеного місця проживання, тощо. Або зняття готівкових коштів може здійснюватись за втраченими паспортами чи документами померлих осіб.

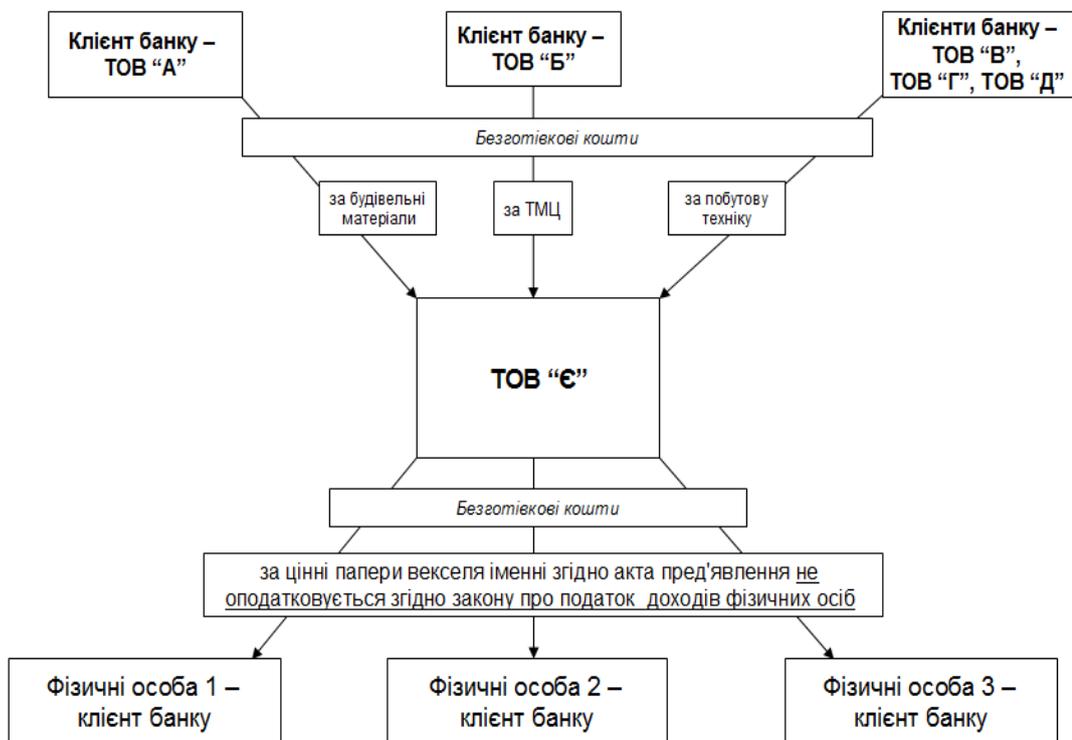

Рис. 11. Схема зняття готівкових коштів з рахунку фізичної особи за допомогою векселів

Аналогічні ситуації зображені на рис. 12, 13.

Так, на рис. 12 через продаж векселів з бланковим індосаментом та простих іменних акцій, на рахунки трьох фізичних осіб надходять грошові кошти, які в подальшому знімаються готівкою через касу однією фізичною особою за довіреністю.

На рис. 13 зображено, як приватне підприємство здійснює розрахунки за поставлену сільськогосподарську продукцію. Значні суми коштів переказуються на рахунки п'яти фізичних осіб, які в подальшому знімаються готівкою через касу банку також однією фізичною особою за довіреністю.

Отже, ми розглянули типові механізми, які можуть використовуватись для проведення сумнівних операцій з готівковими коштами, що суттєво підвищує ризик залучення банків до проведення підозрілих операцій, тим самим погіршуючи їх ділову репутацію на ринку.

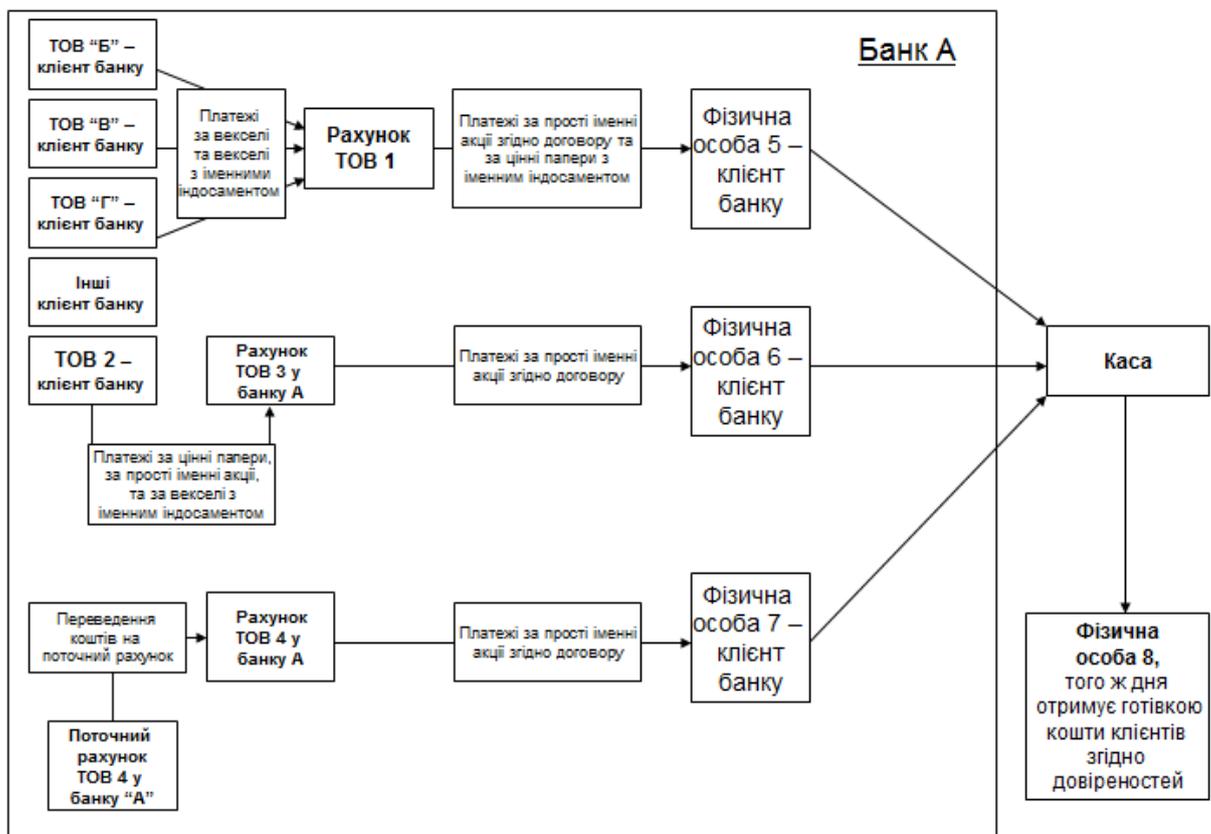

Рис. 12. Схема зняття готівкових коштів через рахунки фізичних осіб

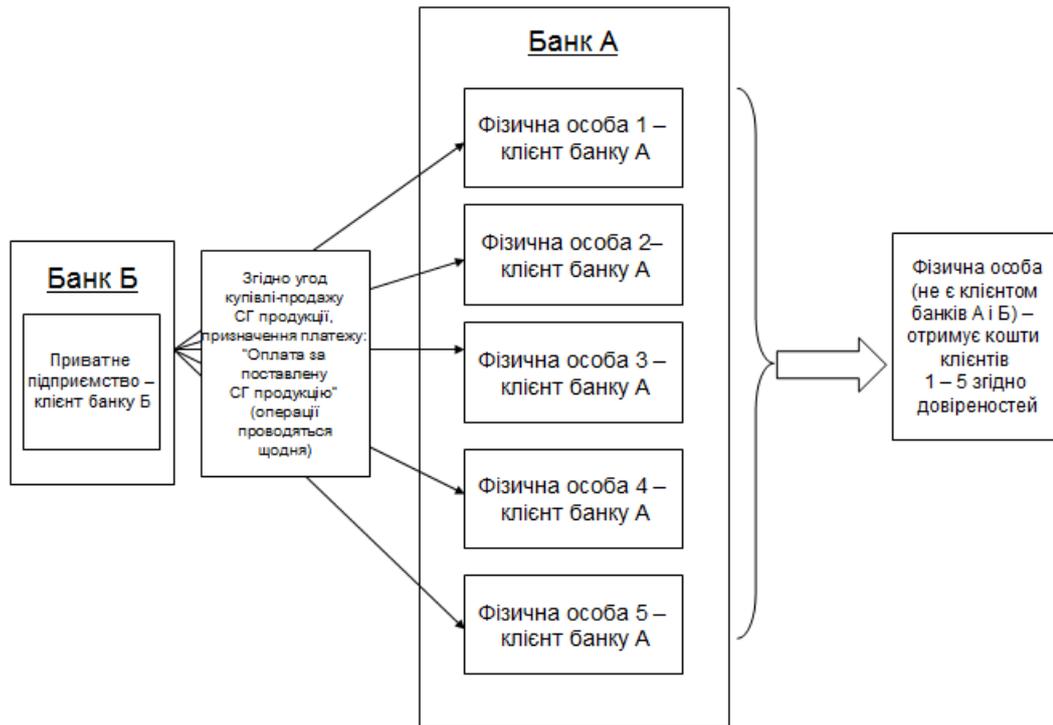

Рис. 13. Схема зняття готівкових коштів через рахунки фізичних осіб

Інші нестандартні фінансові операції, що носять сумнівний характер

Через жорстку конкуренцію, яка заглиблюється в результаті дії глобалізаційних процесів, зокрема, й у фінансовій сфері, банки змушені розвиватись на інноваційній основі, широко застосовуючи методи, інструменти та підходи фінансового інжинірингу.

При цьому одним з визначальних факторів появи фінансових інновацій є регулятивні обмеження, тому не виключені випадки, коли банки задля отримання прибутку чи реалізації інших інтересів будуть здійснювати фінансові операції, які суперечитимуть законодавчим вимогам, зокрема в сфері протидії легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму.

Яскравим прикладом в даному випадку виступають операції деяких фінансових інститутів (серед яких і Bank of New York), що пропонують свого роду транзитні вклади до запитання, куди на єдиний рахунок переводяться кошти компаній, комерційних банків, громадян. Усім їм надається право підпису по даних рахунках і можливість здійснювати абсолютно всі легальні банківські транзакції по всьому світу. При цьому перевірка клієнтів і походжен-

ня грошей не проводиться, тобто завдяки такому нововведенню банки зробили спробу уникнути проведення ідентифікації своїх клієнтів, оцінку їх фінансового стану та відповідності проведених фінансових операцій задекларованому характеру діяльності.

Таким чином, в наведеному вище випадку банки своїми діями порушили одне з основних правил Базельського комітету з банківського нагляду – «Знай свого клієнта», що і призвело до різкого підвищення ризику їх залучення до легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом.

Крім того, зручною ширмою для легалізації коштів стали договори із банками по управлінню майном та іншими активами, по валютному, податковому, митному, інвестиційному, юридичному, бухгалтерському консультуванню та фінансовому інжинірингу.

Відзначимо, що з початку 80-х років минулого століття помітну частину міжнародних операцій провідних банків світу становлять угоди, що не враховуються в балансовій частині обліку активів і пасивів. Суть позабалансових угод полягає в тому, що банки купують тільки право на здійснення визначеної операції чи зобов'язуються її здійснити в майбутньому за обумовлених умов. У світовій банківській практиці позабалансові операції досягли величезних розмірів і, наприклад, у США навіть перевищили в окремий момент рівень активів комерційних банків². Розвиток позабалансового ринку насамперед означає розширення переважно валютних зобов'язань банків, тобто короткострокового аспекта їх діяльності, що, в свою чергу, визначає найвищий ступінь гнучкості, рухливості ринку позабалансових операцій та величезну швидкість оборотності валютних ресурсів.

Отже, саме такі операції банків сприяють зростанню фіктивного капіталу, що, з одного боку, забезпечує надзвичайну гнучкість, рухливість та прибутковість сучасного фінансового ринку, а з іншого, може спричинити масштабні негативні наслідки через породження кризових ситуацій в результаті розриву між реальним і фіктивним капіталом.

² Так, у середині 1987 р. обсяг позабалансових угод американських комерційних банків склав 3,1 трлн дол. США, а темпи їх росту коливались в межах від 27 до 35 % на рік.

Саме тому одним із значущих напрямків діяльності банків, що породжують ризик використання послуг останніх для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, на наш погляд, виступають позабалансові операції, наприклад, строкові угоди, операції з похідними цінними паперами, завірення доручень і зобов'язань, траст, гарантії – як видані самими банками, так і одержувані ними з боку контрагентів. В останньому випадку, зокрема, «брудні» гроші, акумульовані за кордоном, використовуються у вигляді забезпечення позички, що видається кредитною організацією, й оформленої за всіма правилами.

Наприклад, до українського банку надходить пропозиція від групи іноземних інвесторів, що базуються у Великобританії, розмістити декілька мільярдів доларів США у вигляді капіталовкладень у певному господарюючому суб'єкті однієї з країн СНД. Проте за результатами попереднього збору інформації про згаданих інвесторів та при проведенні їх ідентифікації з'ясовується той факт, що таку значну суму коштів бажає розмістити група осіб, яка офіційно займається виробництвом і продажем іграшок, а зареєстровані вони за адресою крихітного магазину у Лондоні. Правомірно виникають запитання щодо походження вказаних коштів та бездоганності репутації клієнтів.

Даний приклад не лише ілюструє можливий механізм легалізації коштів, походження яких викликає підозри, а й ще раз свідчить про необхідність проведення належної ідентифікації клієнтів, що буде адекватною для кожного окремого випадку, а не обмежуватиметься формальними процедурами з мінімальними вимогами щодо надання даних про клієнта.

Тобто реалії сьогодення вимагають від банків певного рівня культури ведення бізнесу, розробки власних інструментів та механізмів, які б найбільш точно відповідали його індивідуальним потребам, зокрема, в сфері запобігання легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Іншою складовою позабалансових фінансових операцій банків, що носять інноваційний характер та породжують відповідний ризик, є операції з похідними цінними паперами.

Ще однією сучасною тенденцією банківського бізнесу, яка потребує нашої уваги при вивченні питання ризику залучення банків до легалізації коштів, є, зокрема, формування такого напрямку, як приватна банківська справа (Private banking) – досить новий вид діяльності для міжнародних банків, хоча він існував вже давно як незначна частка внутрішньої банківської справи окремих країн. Даний напрямок банківської діяльності пов'язаний з наданням індивідуальних послуг найбільш заможним клієнтам, зокрема, приватним особам, які прагнуть збереження конфіденційності. Оскільки даний вид діяльності потребує постійної розробки індивідуальних рішень для вирішення фінансових задач, то він, безперечно, є одним з найбільш інноваційних. При цьому цей ринковий сегмент близький до насичення, відшукувати на ньому вільні ніші стає все важче, а конкуренція між банками зростає, що й підштовхує останніх до радикальних кроків. Зміст змін, що відбуваються, – у більш глибокій орієнтації послуг на потреби конкретних груп клієнтів і досягненні на цій основі загальної рентабельності даного напрямку банківської діяльності, який в цей час неухильно знижується. Великі капіталовкладення, зроблені банками в інфраструктуру послуг для приватних осіб, можуть окупатися й забезпечувати необхідну рентабельність лише при постійному зростанні обсягу наданих послуг, чого важко домогтися в умовах насичення ринку. Єдиний шлях підтримки попиту на ці послуги – їхнє постійне вдосконалювання у відповідь на постійно мінливі потреби клієнтів. Але вловити загальний напрямок змін потреб клієнтів і їх пріоритетів надзвичайно складно, оскільки, як відзначають західні аналітики, нове покоління не схильне дотримуватися ніяких стандартів життя, а бажає одержувати яскраво виражені індивідуалізовані послуги, які істотно відрізняються для багатьох різномірних груп споживачів. Реалізація таких бажань відносно банківських послуг може бути зроблена шляхом розширення спектра послуг, що неминуче супроводжується збільшенням обсягу професійних консультацій.

Компроміс між підвищенням якості послуг для приватних осіб і скороченням витрат на них був знайдений у площині більш чіткої й глибокої сегме-

нтації клієнтів за соціальною і майновою ознаками. Багато банків зіштовхнулися з парадоксальною, на перший погляд, ситуацією, коли стандартні банківські послуги для приватних осіб виявилися збитковими, у той час як індивідуальне обслуговування заможних клієнтів приносить вищі прибутки. При ретельному аналізі з'ясувалося, що причина подібного положення в тому, що й широкому загалові, й ексклюзивним клієнтам, які обслуговувалися в тих самих філіях, тими самими співробітниками, пропонувалися продукти, які вимагають практично однакових витрат часу на консультації. Постійний ріст витрат на утримання філій і оплату праці кваліфікованих співробітників в умовах зростаючої конкуренції й призвів до того, що масові послуги, споживачі яких найбільш чутливі до підвищення цін, зрештою виявилися збитковими, а ексклюзивні послуги, ціни на які росли паралельно з ростом їхньої якості й, відповідно, витрат, продовжували залишатися прибутковими. Але, якщо потреби ексклюзивних клієнтів дійсно не можуть бути задоволені без інтенсивних дорогих консультацій, то продукти й послуги, що пропонуються широкій клієнтурі, за своїм характером часто зовсім не вимагають консультаційного супроводу. Ріст загального рівня освіти клієнтів ще більше знижує потреби в консультаціях по стандартних послугах.

Такі висновки стали приводом для перегляду політики банків відносно збуту послуг для приватних осіб. Класичні стандартні банківські послуги з прийому грошей, проведення платежів і поточного короткострокового кредитування все більше передаються банкоматам і повністю автоматизованим філіям, що працюють цілодобово. В результаті збільшується обсяг операцій, проведених через електронні інформаційні банківські системи, і скорочуються витрати на персонал філій, зайнятий обслуговуванням і консультуванням клієнтів.

І тільки для невеликих цільових груп клієнтів пропонуються дійсно індивідуальні послуги, якими інші групи не користуються. Точніше сказати, пропонуються навіть не послуги як такі, а визначається характер фінансової проблеми клієнта та на основі індивідуальних консультацій розробляється найбільш прийнятний варіант її рішення та вибираються необхідні для цього

інструменти. У цьому випадку банк відмовляється від розробки стандартних пакетів послуг, цілком покладаючись на професіоналізм і компетенцію своїх консультантів.

Крім того, особи, що володіють значними сумами коштів, прагнуть, щонайменше, мінімізувати свої податкові платежі, іноді повністю довіряючи ведення своїх справ професіоналам банку. Природно, якщо клієнтові в банку ставлять занадто багато запитань, то він може віддати перевагу іншому банку. Таким чином, розвинулася культура «не запитуй, не розповідай», саме у сфері приватного банкінгу, що не могло не посприяти певною мірою відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом. Наприклад, Citigroup, гіганта фінансових послуг, серед клієнтів якого чимало багатих людей з різноманітних куточків світу, звинуватили в тому, що він не вжив заходів щодо припинення відмивання грошей деякими аргентинськими клієнтами. Керівництво банку визнало, що це була «неприпустима» помилка. По суті, виникла ситуація, коли фінансовий інжиніринг суттєво підвищує ризик порушення банківськими установами відповідних нормативно-правових вимог, що робить їх достатньо вразливими щодо можливості залучення до легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Таким чином, ми проаналізували три основні напрями діяльності банків, де потенційна загроза проведення сумнівних фінансових операцій є найбільш високою.

Проведений аналіз свідчить про комплексність описаного механізму та необхідність приділяти постійну увагу даним аспектам в діяльності комерційних банків. В таблиці 4 наведено ключові параметри, які можуть використовуватись як індикатори проведення певних сумнівних фінансових операцій.

При цьому слід пам'ятати, що в основному капітал, рух якого опосередковується банківською системою, – легальний. Тому не можна допустити, щоб боротьба з відмиванням грошей обмежила або ускладнила доступ до своїх коштів клієнтам, які займаються легальною діяльністю.

Ключові параметри, що можуть використовуватись як індикатори проведення певних сумнівних фінансових операцій

Фінансові операції, пов'язані зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій	Зняття значних сум готівкових коштів	Нестандартні фінансові операції, що носять сумнівний характер
Переказ коштів за кодон за відсутності зовнішньоекономічного контракту та імпорту товарів без їх ввезення на митну територію країни	Зняття значних сум грошових коштів здійснюється за довіреністю	Невиправдано заплутаний механізм проведення фінансових операцій
Переказ коштів на користь бенефіціарів, які знаходяться у країнах, що за макроекономічними показниками (ВВП, експорт, імпорту тощо) потенційно не можуть здійснювати відповідних трансакцій. Наприклад, переказ значних сум коштів на користь бенефіціара із Свaziленду тощо)	Здійснення фізичними особами фінансових операцій по переведенню безготівкових коштів, що надходять на їх рахунки за символом «інші суми», у готівку шляхом прямого зняття цих сум через касу банку	Викривлення (перекручування) даних статистичної звітності
Повернення невиправдано значних сум як повернення інвестицій нерезидентів	Формалізований підхід до проведення щоквартального аналізу та оцінки фінансового стану клієнта	Невиправдане застосування прийомів економічного та законного анулювання*
Країнами переказу та / або бенефіціарів виступають ті країни, обсяги експортно-імпорتنих операцій з якими не можуть зумовлювати відповідні значні грошові потоки	Неналежна ідентифікація клієнтів, які знімають значні суми готівкових коштів (за умови, що вони відкривали рахунки)	Завірення доручень і зобов'язань, траст, гарантії, які направлені на створення загальних пулів активів та деперсоніфікацію власників коштів
Здійснення масштабних фінансових операцій з низьколіквідними цінними паперами, що не обертаються на організованому ринку	Зняття значних сум грошових коштів здійснюється з метою закупівлі сільгосппродукції або придбання цінних паперів за готівку тощо	Формалізований підхід до вивчення клієнта, особливо VIP-персон, їх ідентифікації, оцінки фінансового стану

***Економічне анулювання** – це процес винесення боргового зобов'язання із балансового звіту суб'єкта господарювання шляхом вкладення певних цінних паперів у безвідкличний траст (траст, який не може бути змінений чи закритий його засновником без згоди бенефіціарів). Такий підхід дозволяє видалити боргове зобов'язання з балансу для покращення звітності, у більшості випадків не викликаючи податкових наслідків, а також сприяє деперсоніфікації коштів. **Законне анулювання** полягає у визнанні зобов'язання не дійсним і, на відміну від економічного, здебільшого тягне за собою податкові наслідки. В контексті емітента боргових зобов'язань анулювання передбачає придбання безризикового портфеля облігацій, такого, щоб грошові потоки по облігаціям були достатніми для погашення і відсотків, і основної суми по борговому зобов'язанню, яке анулюється.

Фінансові операції, пов'язані зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій	Зняття значних сум готівкових коштів	Нестандартні фінансові операції, що носять сумнівний характер
Постійний переказ значних сум до однієї країни за 1-2 незмінними контрактами	Дохід від розрахунково-касового обслуговування клієнтів є найбільш суттєвим для банку в порівнянні з іншими видами доходів	Необґрунтоване віднесення клієнтів до категорії низького ризику
Переказ (або надходження) значних сум коштів без явної економічної мети до / з офшорних зон. А також переказ значних сум коштів до банківської установи, яка розташована не в країні бенефіціара	Значну частку загального обсягу видатків (більше 50 %) складають саме видатки на закупівлю сільгосппродукції, на купівлю товарів, оплату послуг і за виконані роботи, за вкладками фізичних осіб та на інші цілі тощо	Використання законодавчих неузгодженостей для оптимізації грошових потоків
Надходження та / або повернення значних сум матеріальної допомоги. Надходження значних сум іноземної валюти на користь фізичних осіб та їх подальше зняття через касу банку	Грошові кошти, які регулярно (можливо, щоденно) надходять на рахунок особи – клієнта банку від однієї або декількох юридичних осіб, що є клієнтами як даної банківської установи, так і інших банківських установ, практично відразу знімаються з рахунку в готівковій формі	Застосування принципів похідних інструментів без їх належного документарного оформлення, або просто застосування назв інструментів в угодах, які не мають відношення до строкових операцій
Неодноразове переукладання договорів (додаткових угод), які змінюють суть операцій, наприклад, «імпорт» перетворюється на «імпорт без ввезення на митну територію»	Господарська діяльність суб'єкта, який переказує / отримує та знімає готівкою значні суми коштів, є збитковою або приносить невисоку прибутки; статутний фонд є незначним; засновником, а також директором і бухгалтером є молода(і) особа(и), інші співробітники відсутні тощо	Наявність підозри щодо використання інсайдерської інформації та проведення сумнівних фінансових операцій, які принесли більшу вигоду банку, ніж клієнту
Банком бенефіціара виступає установа, що не має бездоганної репутації, особливо, щодо питання запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму тощо	Фінансові операції, які передують зняттю готівкових коштів, пов'язані з погашенням векселів з бланковим індосаментом, або купівлею-продажем низьколіквідних ("сміттєвих") цінних паперів, тощо	Створення складних структурованих продуктів без явної економічної доцільності тощо

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : за станом на 25 червня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : закон України за станом на 9 липня 2007 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>.
3. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України за станом на 16 травня 2008 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс] : закон України за станом на 1 січня 2006 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=249-15>.
5. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 19.03.2003 №124 за станом на 1 січня 2008 р. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1030.1286.0>.
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 за станом на 2 серпня 2004 р. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/361.pdf.
7. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104 за станом на 15 березня 2004 р. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/104.pdf.
8. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами [Електронний ресурс], затверджені наказом Держфінмоніторингу України від

- 20.12.2007 № 230 / Держ. комітет фінансового моніторингу України. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/25.12.2007/Typologies.htm.
9. Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004-2005 роках [Електронний ресурс] : затверджені наказом Держфінмоніторингу України від 27.12.2005, №249 / Держ. комітет фінансового моніторингу України . – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/File/pdf/ТҮР_2005.pdf.
 10. Абрютина М. С. Экспресс-анализ финансовой отчетности [Текст] : методическое пособие. – 2003. – 256 с.
 11. Адамик Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навчальний посібник. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 278 с.
 12. Байесовские процедуры классификации: Вводный обзор [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.spc-consulting.ru/dms/Machine%20Learning/MachineLearning/Overviews/NaiveBayesClassifierIntroductoryOverview%20.htm>.
 13. Байесовские статистики (Анализ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.statsoft.ru/home/portal/glossary/GlossaryTwo/B/BayesianStatisticsAnalysis.htm>.
 14. Бугулов В. М. Національний банк та його операції [Текст] : конспект лекцій / Бугулов В. М., Бугулова Т. В. – К. : МАУП, 1997. – 44 с.
 15. Буздalin О. В. Методика раннього виявлення банків, що потребують уваги спеціалістів ЦБ РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buzdalin.ru/banks/t6/bkbr3.html>.
 16. Буздалин А. В. “Экспресс-оценка” работы банка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.buzdalin.4u.ru./text/banks/t6/bkbr3.html>.
 17. Верченко П. І. Багатокритеріальність і динаміка економічного ризику (моделі та методи) [Текст] : монографія. – К. : КНЕУ, 2006. – 272 с.
 18. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві [Текст] : монографія / Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.

19. Гурман С. Н. На пути к доказательной биостатистике. Часть 2: байесовский критерий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mediasphera.aha.ru/mjmp/2002/2/r2-02-1.htm>.
20. Д'яконова І. І. Удосконалення банківських операцій і попередження ризиків як умова зміцнення банківської системи України [Текст] : монографія. – Суми: Університетська книга, 2007. – 88 с.
21. Івченко І. Ю. Економічні ризики [Текст] : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – С. 60–61.
22. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій [Текст] : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 344 с.
23. Игнатов А. В. Оценка и управление банковскими рисками [Текст] : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Игнатов Александр Владимирович. – Абакан, 2002. – 153 с.
24. Ілляшенко С. М. Економічний ризик [Текст] : навчальний посібник. – [2-ге вид., доп. перероб.] – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
25. Королев В. И. Экспресс-анализ ситуации на Ближнем Востоке [Электронный ресурс] // Журнал теории и практики Евразийства. – 2005. – №12. – Режим доступа : <http://www.rusidea.ru/?part=71&id=571>.
26. Лук'янова В. В. Економічний ризик [Текст] : навч. посіб. / Лук'янова В. В., Головач Т. В. – К.: Академ-видав., 2007. – 464 с.
27. Матвійчук А. В. Аналіз і управління економічним ризиком [Текст] : навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
28. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала: новые подходы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.cbr.ru/today/PK/bz_1.pdf.
29. Меренкова О. В. Інтервальні оцінки ризиків в інноваційних банківських проєктах [Текст] / О. В. Меренкова // Вісник НБУ. – № 1. – 2008. – С. 74–80.
30. Система оцінки ризиків / методичні вказівки з інспектування банків Правління НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5669.1&nobreak=1>.

31. Недосекин А. О. Методологические основы моделирования финансовой деятельности с использованием нечетко-множественных описаний [Текст] : дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.13 / Недосекин Алексей Олегович. – Санкт-Петербург, 2003. – 280 с.
32. Системи підтримки прийняття рішень [Текст] : навчальний посібник / О. І. Пушкар, В. М. Гіковатий, О. С. Євсєєв, Л. В. Потрашкова ; ред. д-ра экон. наук, проф. Пушкаря О. І. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 304 с.
33. Старостіна А. О. Ризик-менедмент: теорія та практика [Текст] : навч. посіб. / Старостіна А. О., Кравченко В. А. – К. : Політехніка, 2004. – 200 с.
34. Тарасов А. А. Модели теории выбора [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lemoi-www.dvgu.ru/expert/DOC/Tarasov.doc>.
35. Фурсова В. А. Управління фінансовими ризиками в комерційних банках України [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.02.03 / Фурсова В.А. – Х., 2006. – 19 с.
36. Шапкин А. С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций [Текст] : учебник / Шапкин А. С., Шапкин В. А. – М. : Дашков и К^о, 2005. – 880 с.
37. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework [Electronic resource] : Basle Committee on Banking Supervision. – Режим доступа: <http://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf?noframes=1>.
38. Core Principles for Effective Banking Supervision [Electronic resource] : Basle Committee on Banking Supervision. – Режим доступа: <http://www.bis.org/publ/bcbs30a.pdf?noframes=1>.
39. John H. Boyd The Theory of Bank Risk Taking and Competition Revisited [Text] / John H. Boyd, Gianni De Nicolo // The Journal of Finance. – 2005. – № 3. – 1329 – 1343 p.
40. Krishnan C. N. V. Monitoring and Controlling Bank Risk: Does Risky Debt Help? [Text] / Krishnan C. N. V, P. Ritchen H., Thomson J. B. // The Journal of Finance. – 2005. – № 1. – 343 – 378 p.
41. Lewellen K. Risk, Reputation, and IPO Price Support [Text] // The Journal of Finance. – 2006. – № 2. – 613 – 653 p.